

Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Néprajz és Antropológia Intézet

A hagyományos gazdálkodás átalakulása Csekefalván

XXVI. Reál- és Humántudományi Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia
Néprajz szekció

Témavezető tanár:
dr. Szabó Á. Tőhötöm
egyetemi adjunktus

Hallgató:
Vadász Benedek-Miklós

Kolozsvár
2023

Tartalom

I. Bevezetés	3
II. A település bemutatása.....	4
III. A kutatás és a szakirodalmi háttér bemutatása	5
III.1. A kutatásról.....	5
III.2. Szakirodalmi háttér.....	7
IV. Az állattartás változásai	9
IV. 1. A szarvasmarhatartás változásai	11
IV. 1.1. Tejtermelés.....	16
IV.2. A ló tartás változásai	16
IV.3. A juhtartás változásai	19
V. Tájhasználat, földművelés változásai.....	22
VI. A mezőgazdasági eszközök változásai	29
VI.1. Szarvasmarha-, ló- és traktorváltás	31
VI.2. Szénakészítésben használt eszközök változása	32
VI.3. A szántóföldeken használt eszközök változása	33
VI.4. Állattartásban használt eszközök változása.....	34
VII. Összegzés	37
VIII. Irodalomjegyzék	39

I. Bevezetés

A hagyományos gazdálkodás napjainkban egyre inkább háttérbe szorul a modern gazdálkodással szemben. A háttérbe szorult hagyományos gazdálkodást olyan területeken lehet megfigyelni, amelyek valamilyen okból le vannak maradva a gazdasági fejlődéstől és némiképp perifériára szorultak. A vizsgált település ez esetben Csekefalva, ahol felfedezhető a hagyományos gazdálkodás háttérbe szorulásának folyamata, viszont a róla való tudás még jelen van az emberekben. A kutatás elsődleges célja, hogy ezt a tudást előhívja és a segítségével felállítson egy képet a mezőgazdaságban történő változásokról, amelyek kiterjednek a gazdálkodás minden szegmensére. Az idő folyamán ez a tudás fokozatosan kikopik, a modern technikák már nem követelik meg a gazdától, hogy alkalmazza azokat a tudásokat, amelyeket a régmúltban használtak. A változások, az újítások egyúttal a felejtés mechanizmusát vonják maguk után, amint Pláton értelmezésében is olvasható: „*dicsekszel, hogy feltaláltad az emlékezés és a tudomány varázseszközét, »te ezermester Theuth«? Inkább panaszkodjál, mert feltaláltad a felejtés művészetét*”¹ Pláton szavai az írás által okozott felejtést fejezik ki, vagyis az írás új technológiai vívmányként való megjelenésének negatív, káros oldalát, viszont arra is engednek következtetni, hogy minden új, modernebb dolog háttérbe szorítja a régi tudást, módszereket. Ez a folyamat a mindennapi élet része, és talán így van rendjén, a mi feladatunk csak annyi, hogy a feledésbe merülő tudást megragadjuk, lejegyezzük és tovább adjuk a jövő nemzedékének.

E tudást a változások kimutatása által is megvizsgálhatjuk és megőrizhetjük, ugyanis ezek a változások feltételezéseim szerint jelentős mértékben jelen vannak a csekefalvi gazdálkodásban. Két főbb korszakot említhetünk és különíthetünk el, amelyek a vizsgálat tárgyát képezik: az 1990-es évek, illetve a 2023-as év, melyek adatainak átláthatóságát és összehasonlíthatóságát táblázatos összesítések segítik. Mindemellett megemlíthető egy harmadik korszak is, amely a kollektív gazdaság kialakulását előzi meg, és amelyről az interjúalanyoktól szerzett tudás ad támpontot.

A mezőgazdasági fejlődését az állattartás, a földművelés és az eszközhasználat változásán keresztül vizsgálhatjuk meg. A dolgozat felépítését tekintve a bevezetést a kutatási előzmények bemutatása követi, majd a kutatott település ismertetése, ezek után pedig az állattartásban történő változások megfogalmazása következik, ahol a tehéntartásban, lótarásban, illetve a juhtartásban létrejött változások bizonyítják a vizsgált korszakok közötti

¹ MÜLLNER András 2006. Pláton beteg volt (Inzert korunk techno-optimizmusának sorai közé). *Jelenkor. Irodalmi és művészeti folyóirat*. 45: 527.

különbséget. *A földhasználat, tájhasználat* alfejezetben nem csak a földterületek méretbeli változására fogunk kitérni, hanem azok megmunkálásának folyamataira is. Az eszközváltásról szóló fejezetben szintén kaphatunk egy képet a falu mezőgazdaságában történő változásokról. Az utolsó fejezetben azok a következtetések, megállapítások kapnak helyet, amelyek arra vonatkoznak, hogy milyen mértékű a változás a csekefalvi mezőgazdaságban. A különböző fejezetekben bemutatott folyamatok, mezőgazdasági eszközök teljes mértékben összefüggenek, így az értelmezés során nem lehet teljesen elhatárolni a dolgozat egyes fejezeteit.

II. A település bemutatása

A kutatásom helyszínéül az a település szolgál, ahol gyerekkoromat töltöttem, Csekefalvát a szülőfalvamnak tekintem. Csekefalva a valamikori Udvarhelyszékhez tartozott, jelenleg a Hargita megyei Szentábrahám község részét képezi. Székelykeresztúrtól mindössze három kilométerre, a Gagy patak völgyében fekszik. 1992-ben a falu összlakossága 495 volt, ez a szám 2002-re 524 személyre kúszott fel, továbbá 2011-ben a lakosság száma elérte az 548-at. Fontos kiemelni azt is, hogy jelentős etnikai kisebbség él a faluban, hiszen a romák száma 2011-ben 187 fő volt.² A faluban élő emberek fő megélhetését a mezőgazdaság jelentette, a jelenben ez némiképp változott, hiszen a gazdálkodással foglalkozó emberek száma lecsökkent, erre szolgálnak bizonyítékként a dolgozatban elemzett adatok.

A települést 1567-ben Chijekefalva néven, jegyezték le, amely összesen 15 kaput számlált.³ Mária Terézia korában, megadóztatás céljából, 1721-ben készítettek felmérést, amelyből kiderül, hogy 286 köblös (kb. 215 hold) terület volt szántó, 61 kaszás (kb. 45 hold) területet rétként műveltek meg az emberek.⁴ A fejlődés a 18-19 században sem állt le, hiszen a 19. század végére megvalósult a háromfordulós határ, ebben az időben a falu határa 1151 hold volt, amelyből 669 hold szántó, 140 hold rét és kert, 271 hold legelő, 15 hold erdő, 3 hold szőlő, illetve 53 hold terméketlen föld volt.⁵ Az 1151 hold összterületű mezőgazdasági föld összesen 662,4 hektár területet jelent a mai értelemben, ez a terület a 2023-as adatokhoz képest magas, hiszen Csekefalván a bejegyzett területek összege 552,52 hektár. Mindemellett fontos kiemelni,

² Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852-2011. VARGA E. Árpád 2002-től kiegészített adatai: <http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=etnikai&id=270> 2023. 04. 26.

³ SZABÓ Károly szerk. 1876. *Székely oklevéltár. 2. kötet. 1520–1571*. Kolozsvárt, kiadta: A Magyar Történelmi Társulat kolozsvári bizottsága. 219.

⁴ DR. MOLNÁR István 1995. Adalékok a székelykeresztúri egyházkör eklézsiáinak ismertetéséhez. *Keresztény Magvető* 101: 48.

⁵ Uo.: 48.

hogy a környező falvakhoz képest Csekefalva szűkölködött leginkább a legelőben és az erdős területekben.⁶ Ebből az állításból kiindulva feltételezhető az is, hogy a faluban azért tudott és tud nagyobb területen működni a gabonatermesztés, mert kevés olyan terület van, amely nem alkalmas földművelésre. A domborzatát tekintve is alkalmas a földművelésre, hiszen a Gagy patak völgyének az utolsó települése, ahol a völgy szétnyílik, így nem szűkölködik a falu lapos területekből.

A településen működő mezőgazdasági tevékenységek még hordozzák a hagyományos gazdálkodás jellemzőit. Bár a fejlődés megjelent a faluban, arra viszont érdemes felhívni a figyelmet, hogy az ott élő, gazdálkodással foglalkozó személyek tudása a hagyományos paraszti gazdálkodásban gyökerezik. Azok a személyek, akik dolgoztak a mezőgazdaságban a rendszerváltás utáni évtizedben, ismerik a hagyományos gazdálkodási módszereket, amelyek a kollektív gazdaság előtt működtek. Mindez annak köszönhető, hogy az emberek visszakapták a földjeiket, viszont az eszközeiket nem, ezért vissza kellett forduljanak a múltban használt hagyományosabb technikákhoz, módszerekhez, mindaddig, amíg a modernebb eszközök nem váltak elérhetővé.⁷

III. A kutatás és a szakirodalmi háttér bemutatása

III.1. A kutatásról

A kutatás módszereinek bemutatása előtt szükséges kijelenteni, hogy a kutatott földrajzi terület az, ahol felnőttem, illetve a kutatott téma is közel áll hozzám, hiszen gyermekkorom mindennapjait szorosan körülfonták a mezőgazdasági tevékenységek. A mezőgazdasági folyamatokkal átitatott gyermekkor miatt nevezhetném magam *teljes résztvevő megfigyelőnek*⁸, viszont, amiatt, hogy akkor még nem volt tudomásom arról, hogy egyszer ezeket a folyamatokat fogom kutatni, így nem állítom ezt teljes valóságában.

A kutatásban az elsődleges kérdésem arra vonatkozik, hogy a csekefalvi mezőgazdálkodásban hogyan változtak meg a munkafolyamatok és a hozzá kapcsolódó eszközök, technikák. A kutatott terület diakronikusan történő fejlődését vizsgálva hasonlítottam

⁶ PÁL Norbert 2018. *A lovakkal kapcsolatos hagyományos tudások és a lótartás háttérbe szorulása a Gagy mentén*. Szakdolgozat, BBTE, Kolozsvár, 11.

⁷ Vö.: PÁL Norbert 2018. *A lovakkal kapcsolatos hagyományos tudások és a lótartás háttérbe szorulása a Gagy mentén*. Szakdolgozat, BBTE, Kolozsvár, 13.

⁸ SZABÓ Árpád Tőhötöm 2002. *Közösség és intézmény, Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 19.

össze a 20. század elején és végén működő hagyományos gazdálkodást a 21.század elején, a jelenben működő modern gazdálkodással. A megvizsgált mezőgazdasági folyamatok elsősorban az állattartás, a földművelés, a tájhasználat, illetve az eszközváltás, melyek vizsgálatakor nem lehetséges éles vonalat húzni köztük, hiszen az egyik a másiktól függ. Feltételezéseim szerint a csekefalvi mezőgazdaságban és állattartásban is nagymértékű változás következett be az utóbbi évtizedek során. Továbbá a különböző változások olyan ökológiai, és természeti következményeket eredményeznek, amelyekről szükséges beszélni.

A változások értelmezéséhez segítségül szolgálnak olyan szakirodalmi tételek, amelyek hasonló, e témának különböző aspektusait vizsgálják. Azokat a szakirodalmi szövegeket, amelyek elméleteire, megállapításaira leginkább támaszkodtam, egy különálló fejezetben fogom ismertetni.

A saját kultúrájában kutató etnológus problémájával Fél Edit egyik tanulmányában találkozhatunk, aki három olyan fénytörést nevez meg, amely átirányíthatja a lényegét. Az első fénytörést az okozhatja, hogy ugyanahhoz az etnikai csoporthoz tartozunk, közös az anyanyelvünk, a második az, hogy magyar etnológusként kapunk kiképzést, és magyar etnológusok által összegyűjtött ismeretek alapján kezdünk kutatni, illetve a harmadik dolog, ami a látást befolyásolja, hogy ugyanazon őstársadalom intellektuális rétegéhez tartozunk, akárcsak a paraszt.⁹ Ezzel a problémával mások is találkoztak már, akik a saját kultúrájukban kutattak, például Szabó Árpád Tőhötöm, aki szerint a kommunikációt jelentősen megkönnyíti az azonos nyelv használata, viszont nehézségeket is szülhet a kutatott társadalom részéről feltételezett azonosságtudat, mert felismerik a kutatóban a „parasztot”. Egy másik problémára is felhívja a figyelmet, amely etikai jellegű: megfogalmazhat-e ez a kutató olyan információkat, amelyekre nem kérdezett rá, és nem mondták neki el a „bennszületett” mivolta miatt.¹⁰ Mivel a mezőgazdaság része volt a gyermekkoromnak, így az alap dolgokat ismerem, viszont a beszélgetéseket úgy próbáltam megvalósítani, hogy az adatközlő azt érezze, hogy egy teljesen kívülállóval társalog. Ezt nem minden esetben sikerült így megvalósítani, de ennek ellenére az interjúalanyaim mind segítőkészek és közlékenyek voltak. A probléma leginkább nem az interjúk készítésének folyamatában lépett fel, hanem az adatfeldolgozásban, hiszen valóban voltak olyan információk, amelyeket a saját tapasztalataimból szereztem, magammal hoztam, viszont az adatközlők egy-egy ilyen információt nem érintettek.

⁹ FÉL Edit 1991. A saját kultúrájában kutató etnológus. *Ethnographia* 102: 1-2.

¹⁰ SZABÓ ÁRPÁD TŐHÖTÖM 2002. Közösség és intézmény, Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 16-17.

Ezzel máris elárultam az egyik adatgyűjtő módszeremet, amely a félig strukturált interjúkészítés. Első nekifutásra teljesen strukturált interjúkat akartam készíteni, de rájöttem, jobb, ha a beszélgetés csak egy bizonyos mértékig van irányítva, és a beszélgetés folyamatosságát csak abban az esetben szakítottam félbe, amikor az adatközlő teljesen eltért a tárgyról. Összesen 12 interjút készítettem, 10 személlyel. Közülük csak három személy ismerhette az *egyéni világban*¹¹ működő hagyományos gazdálkodást, és a három személy egyike a nagytatám, akinek a tudásával folyamatosan ellenőrizhetem a többi adatközlőtől származó adatokat, illetve az olyan információkat, amelyek zavarosok számomra. Az elemzés során egy 13. interjúrészletet is felhasználtam, ahol dédnagytatám volt az interjúalany, és Budai Mária Irma volt az interjúkészítő 2006-ban. Az interjúalanyok névsora a következő: Albert Csaba (1986), Barabás János (1960), Bedő László (1978), Demeter István (1927), Demeter Zoltán (1982), Lőrinczi Gábor (1955) és felesége Lőrinczi Anna (1961), Nagy Árpád (1942), Nagy Mihály (1948), Simó Erzsébet (1955), Vadász Áron (1914), Vadász Benedek (1942).

Az interjúk terjedelme átlagosan 5-10 oldal közé tehető, és ezeket az interjúkat az adatközlők a helyi ő-ző nyelvjárással közölték, viszont a lejegyzés nem fonetikusán, hanem a köznyelv szabályait figyelembe véve történt. Minden személytől elsősorban a teljes nevét, születési dátumát és a foglalkozását kérdeztem meg, ezekután jöhetek a mezőgazdasággal és annak változásaival kapcsolatos kérdések. Az interjúkat telefon segítségével rögzítettem, majd teljes szövegeiket lejegyeztem. Az interjúk elkészítése után a Szentábrahádi Polgármesteri Hivatal által az 1990-es években összeírt nyilvántartást jegyeztem le¹², amely tartalmazza az akkor bejegyzett háztartások földterületeinek méretét, állatállományuk nagyságát, illetve a mezőgazdasági gépek számát is. A Szentábrahádi Polgármesteri Hivatal által kibocsájtott, egyes háztartások 2023-as összterületéről szóló összesítés szintén segítségül szolgált az elemzések során. A csekefalvi háztartásokban nevelt állatok számadatait Dr. Fazakas Lajos állatorvosnak köszönhetem. Továbbá a székelkeresztúri tejszövetkezet vezetősége kiállított egy olyan dokumentumot, amely tartalmazza a 2013 márciusi, illetve a 2023 márciusi tej mennyiségéről szóló adatokat.

III.2. Szakirodalmi háttér

A hagyományos mezőgazdálkodás napjainkra már teljesen átalakult, megváltoztak a munkafolyamatok, illetve az ember és a természet kapcsolata. Ezekről a kérdésekről az utóbbi

¹¹ Az interjúalanyok értelmezése alapján a kollektív gazdaság előtti időszakot jelenti.

¹² *Registrul Agricol, nr. V/1, 1992-1996. Comuna Avrămești.*

időkből több tudományos munka is született, amelyek elengedhetetlenek a dolgozatban bemutatott kutatás szempontjából. E fejezet célja néhány szakirodalmi tétel rövid ismertetése, amelyek egyrészt a csekefalvi kutatás szempontjából igen relevánsak, másrészt pedig olyan fontos kutatási előzményeket mutatnak be, amelyek hasonló témával foglalkoznak.

Babai Dániel, Molnár Ábel és Molnár Zsolt „*Ahogy gondolja, úgy veszi hasznát*” *Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás Gyimesekben*¹³ című kötetében rálátást nyerhetünk a hagyományos ökológiai tudásra és annak dokumentálására, mindezt a gyimesi vidéken végzett kutatás és gyűjtés alapján. A Fél Edit és Hofer Tamás szerzőpáros a Heves megyei Átányon végezte kutatásait, amelyet az *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*¹⁴ című kötetben foglalt össze. A csekefalvi kutatás szempontjából fontos munka, hiszen olyan kutatási eredményekről olvashatunk bizonyos fejezeteiben, amelyek hasonló paradigmát követnek, mint a Csekefalván elvégzett kutatás. A könyvben az átányi mezőgazdaság minden szempontját figyelembe veszik a szerzők, a csekefalvi kutatás szempontjából az állattartásról, a növénytermesztésről és a földművelésről szóló fejezetek számítanak kulcsfontosságúnak. Ugyanakkor Paládi-Kovács Attila *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás*¹⁵ című könyvéből a tehéntartás, lótarás és a juhtartás kérdésköréről kaphatunk széleskörű leírást, amelyek a csekefalvi kutatás szempontjából jelentősek. Pál Norbert *A lovakkal kapcsolatos hagyományos tudások és a lótarás háttérbe szorulása a Gagy mentén*¹⁶ című szakdolgozatából szintén olyan információkat ismerhetünk meg, amelyeket beépíthetünk a csekefalvi kutatásba. A Gagy menti lótarás különböző aspektusainak megismerése által láthatjuk, hogy mi volt a lovak szerepe a hagyományos gazdaságban.

A szilágysági kutatásról Szabó Á. Tőhötöm, Markó Bálint és Hartel Tibor számolnak be a *Tradicionális és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben*¹⁷ című tanulmányban, amelyben összefonódik a mezőgazdálkodási folyamatok kérdése az ökológiai kérdéssel. A tanulmányban ismertetett kutatás bizonyos pontokban eltér a csekefalvi témától, de alapjában hasonló a kérdésfelvetése. Szilágynagyfaluban és annak környékén vizsgálták meg a környezet és a kultúra viszonyát, az eszközváltások lefolyását, például az ökör, ló, traktor közötti váltást, az ásó, kapa, eke váltást,

¹³ BABAI Dániel, MOLNÁR Ábel, MOLNÁR Zsolt 2014. „*Ahogy gondolja, úgy veszi hasznát*” *Hagyományos ökológiai tudás s gazdálkodás Gyimesekben*. Budapest, Vácrátót. MT A Bölcsészstudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet és MT A Ökológiai Kutatóközpont Ökológiai és Botanikai Intézet.

¹⁴ FÉL Edit – HOFER Tamás 1997. *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, Balassi Kiadó.

¹⁵ PALÁDI-KOVÁCS Attila 2001. *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás*. Budapest, Akadémia Kiadó.

¹⁶ PÁL Norbert 2018. *A lovakkal kapcsolatos hagyományos tudások és a lótarás háttérbe szorulása a Gagy mentén*. Szakdolgozat, BBTE, Kolozsvár.

¹⁷ SZABÓ Á. Tőhötöm – MARKÓ Bálint – HARTEL Tibor 2017. *Tradicionális és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben*. *Magyar Kisebbség*. 22

vagy a kézi cséplés és a gépi cséplés váltását. Hasonlóképpen Varga Gyula *A parasztság munkaeszközei*¹⁸ című tanulmányában történeti betekintést nyerhetünk a különböző munkaeszközök változásáról és cseréjéről, amelyek képesek befolyásolni a mezőgazdaság folyamatait.

Ezek a tudományos szövegek hasonló kérdéseket vetnek fel és járnak körül, mint amelyek a csekefalvi mezőgazdálkodás kutatásában is felmerülnek: mezőgazdálkodással kapcsolatos tudások, eszközváltások, ember és a természet kapcsolata.

IV. Az állattartás változásai

A mezőgazdaság egyik alapvető része az állattartás, amelynek a funkciója az utóbbi években teljesen átalakult. Az állattartásról való tudás folyamatosan átalakulóban van, a régi technikák eltűnnek, és helyette újak épülnek be.¹⁹ A múlt század elején, de még a végén is az állattartás egyik szerepeként az önfenntartást lehet megnevezni, hiszen az egy-két fejőstehénnek, az öt-tíz juhnek, a néhány sertésnek köszönhetően meg volt a család élelmének egy része. A lovaknak köszönhetően képesek voltak az emberek megművelni azt a földterületet, amellyel rendelkeztek, így el tudták látni az állataikat is élelemmel, vagyis kialakult egy bizonyos körforgás, amely képes volt egyensúlyban maradni évről évre. A változás fokozatosan lépett be a paraszti gazdálkodásba, és vele együtt az állattartásba. Az interjúalanyaim egy része még tapasztalta a kollektív gazdaság előtti időszakot is, ahol az igavonó állat elsősorban nem a ló volt, hanem a tehén: „*Hát valamikor, azért tehenekkel inkább tudtak dolgozni a mezőgazdaságban is, s azt a pár liter tejet előállították a családnak, sőt, még a csarnokba is tudtak vinni, na de aztán mi is az elején tehenekkel dolgoztunk.*”²⁰ A kiemelt rész bizonyítja, az említett körforgást, illetve körülírja a tehének szerepét a 20. század elején.

Jelenleg az állattartás legfőbb funkciója nem a szó szoros értelmében vett önfenntartás, hanem inkább az anyagi jólét megteremtése, ezért is változhatott meg a háztartásonként tartott állatok száma, illetve azoknak a háztartásoknak a száma, ahol állatot tartanak. Az előbbi állítás bizonyítására a következő fejezetekben bemutatott statisztikák fognak szolgálni. Az állattartás átalakulása elsősorban a politikai rendszerek váltakozásának, illetve a mezőgazdasági gépek,

¹⁸ VARGA Gyula 1965. A parasztgazdaság munkaeszközei. In.: Szabó István Szerk. *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914*. Budapest, Akadémia Kiadó

¹⁹ SZABÓ Á. Tőhötöm – MARKÓ Bálint – HARTEL Tibor 2017. Tradicionalitás és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben. *Magyar Kisebbség*. 22: 115

²⁰ NAGY Árpád, sz. 1942, Csekefalva

technikák gyors fejlődésének tudható be, amelyről az egyik interjúalanyom így nyilatkozik: „Igen, s a lovakat aztán eladtuk, a pajtából mindent kipucoltunk, hát egy tehén maradt a pajtába, s akkor vettünk egy traktort. S akkor megint kezdjed előről, traktor után megint minden kellett, tárcsa kellett, eke kellett, minden kellett.”²¹ Ezek a modern eszközök és gépek nagymértékben befolyásolták és megváltoztatták az állattenyésztést és vele együtt a mezőgazdaság minden részét. Egyre inkább azt lehet megfigyelni, hogy az állatok száma bizonyos háztartásokban koncentrálódik, amelynek köszönhetően különböző farmok jönnek létre. Kisebb túlzással állíthatjuk, hogy az egyes háztartásokban működő gazdaságok átalakulnak és farmosodnak.

Az állattartás változásai nem csak mennyiségi és technikai fordulatokkal járnak, hanem minőségiakkal is, hiszen az őshonos állatfajokat Csekefalván is felváltották a jobb képességű állatfajok. Ezt a jelenséget Átányban is kimutatta Fél Edit és Hofer Tamás, miszerint a régi ridegtartásra alkalmas állatokat felcserélték értékesebb, de kényesebb állatfajokra. Már a 19. század végére, a 20. század elejére helyezik az állatállomány cseréjének a kezdetét.²² A csekefalvi adatokból sajnos az nem derül ki, hogy itt mikor kezdődött az állatfajok megújítása, viszont az bizonyos, hogy rendszerváltás után a birtokok, illetve az állatok visszaszolgáltatását követően az emberek új fajtájú állatokat hoztak be a faluba, erre nagyon jó példa a következő interjúrészlet: „Aztán, amikor a társas is fölbomlott, akkor mit csináljunk, hát ugye, ha tartok tehenet, akkor Magyarországról hozattattam ezt a fehér-feketét, ezt a Holstein tehenet, akkor volt már 3 tehenem, akkor már kéne egy fejőgép is. A tehenet, azt is drágán vettem, 200,000 lej volt akkor már. Ugye Szentábrahámról is jöttek többen, hogy milyen lehet az a tehén, hogy Magyarországról hozták.”²³ Az idézet nem csak arra mutat rá, hogy elkezdődött az új, jó tulajdonságú állatfajok elterjedése, hanem arra is, hogy elindult a gépiesedési, technikai folyamat is, hiszen ezeknek az állatoknak sokkal nagyobb volt a tejhozamuk, így már a kézfűrés nehézkessé vált. Miként Fél Edit és Hofer Tamás megfogalmazásában is olvasható, az új fajtájú állatok mellé szükségessé váltak új istállóépületek, új eszközök, amelyeket a jószágok körül használtak, illetve átformálódott az állat gondozásának és ellátásának rendje is.²⁴ Az állatok ellátásának mikéntje is teljesen átalakult, Csekefalván is megjelentek a különböző automatizált eszközök, amelyek segítségével sokkal könnyebb etetni, itatni a jószágokat. Az állatok eledele

²¹ SIMÓ Erzsébet, sz. 1955, Csekefalva

²² FÉL Edit – HOFER Tamás 1997. *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, Balassi Kiadó, 105.

²³ NAGY Mihály sz. 1948, Csekefalva.

²⁴ FÉL Edit – HOFER Tamás 1997. *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, Balassi Kiadó, 105.

is kicserélődött, a hagyományos táplálékok közé bekerültek a különböző tápszerek, magas kalóriatartalmú eledelek. A kézi fejést felváltotta a gépi fejés, amely több tehen tartása esetén elengedhetetlen eszköz, de ezekről az új ellátási technikákról, illetve eledelekről a dolgozat további, e témához szorosan kapcsolódó részeiből lehet tájékozódni.

IV. 1. A szarvasmarhatartás változásai

Ahogy az eddigiekben láhattuk, az állattartás minden szegmensében változások zajlottak le az elmúlt évtizedekben. Az állattartás egyik komponense a tehéntartás, amely a gazdálkodó személyek, családok életében fontos pozíciót foglalt el, úgy a 20. század elején, mint napjainkban. A tehen a hagyományos gazdálkodásban elsősorban igásállatként játszott nagy szerepet, másodsorban pedig tejjel és hússal látta el a családot. Paládi Kovács Attila az eddigiekben felsorolt haszonvételi formákon kívül megemlíti a tehen bőrének, szarujának és a szőrének a feldolgozását, illetve a trágyájának hasznosítását is.²⁵ A trágya hasznosítására igen nagy figyelmet szenteltek Csekefalván is, hiszen a hagyományos gazdálkodásban nem létezett műtrágya, amellyel dúsítani lehetett a földet. A trágya értékét Vadász Benedek (1942) a következőképpen fogalmazta meg: *„A ganéra vigyáztak, a tehen, ha odaganélt a kapu elejébe, s ha nem vitte ő be, bevitte a szomszéd. Ganéztunk ott felfelé a felső határban, én is vittem a tehenekkel a ganét, aki úgy rakta meg, hogy leszottyant a gané a szekérről, másik már a villával vette föl az övére.”*²⁶ A trágyázás a modern gazdaságokban elsősorban azért szükséges, hogy otthonról, vagy a farmról szállítsák el a trágyát, és kevésbé azért, hogy nagyobb termést hozzon a földbe vetett takarmány, hiszen erre a célra a műtrágyát használják.

A következő néhány idézet arra szolgál, hogy bizonyítsa azt az állítást, miszerint a tehenekkel dolgozták meg a földeket a kollektív gazdaság előtti, egyéni világban. *„Ezért, mert a marhákat hajtották fiam, a tehenek dolgozták meg a földet, nem volt traktor.”*²⁷ *„Hát a tehenekkel végezték a gazdaságot. (...) Ló volt egy párnak, de más volt, de tehen volt inkább. Elején!”*²⁸ Ez a paraszti tudás egyre inkább a feledésbe merül, hiszen most már nem látunk hasonló folyamatokat, sőt még azok a személyek is egyre kevesebben vannak, akik ezt a tudást átadhatják. A kutatás során megkérdezett interjúalanyok közül néhányan még tapasztalták fiatalkorukban a tehenekkel való munkát, és ezen interjúrészletek segítségével még láthatóbbá

²⁵ PALÁDI-KOVÁCS Attila 2001. Szarvasmarhatartás. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk. *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás*. Budapest, Akadémia Kiadó, 695.

²⁶ VADÁSZ Benedek sz. 1942, Csekefalva.

²⁷ VADÁSZ Benedek sz. 1942, Csekefalva.

²⁸ DEMETER István sz. 1927, Csekefalva.

válí a változás a hagyományos és a modern gazdálkodás között. A szarvasmarhákat egész fiatalon megtanították fogatban járni, amelyet a következőképpen végeztek el: „Általában a teheneket úgy tanították be, hogy egy régi mellé befogtak egy fiatal állatot. (...) Amikor nem mentek, akkor valaki előtte kellett járjon, akik fiatalok voltak, egy gyermek, vagy egy asszony, valaki előttük járt.”²⁹ A betanítás után annyira szelídek voltak a szarvasmarhák, hogy akár egy gyerek is járhatott velük. „Tudom azt, hogy akkorácska voltam, hogy (...) még nem tudtam a szekeret megrakni trágyával, édesanyámék megrakták, a tehenek annyira meg voltak szokva, de forgalom nem volt az úton, autóforgalom, ugye itt le, a Városira kimentek, apám ott kaszált, lerakta a trágyát, a teheneket beleállította az útba, s hazajöttek. Csak akkora voltam.”³⁰ A következő idézet is hasonlóképpen bizonyítja, hogy miként dolgoztak a szarvasmarhákkal. „Gyermek voltam, a búzaföldeket mind megszántottam, ugye lejött a búza, learatták, learattuk, (...) már másnap küldött szántani engem. Taknyos gyermek voltam, olyan rövidnadrágos kicsi, (...) csak a tehenek jófélék voltak, jámborok voltak, s szót fogadtak, s szántogattam. Sokszor úgy is volt, hogy az eke még bennebb ment, mint ahogy kellett volna, s akkor apám jól megszidott. Mondom, nem bírom föl, aztán akkor állított rajta.”³¹

Csekefalván a tehenekkel való földművelést megelőzte az ökrökkel való munkálát, viszont erről sajnos már csak annyit tudtak beszélni az adatközlők, hogy valamikor nagyon rég használtak ökröket is a munkálatokhoz. „Igen, lovakkal, s ökrök voltak. Valamikor rég-rég.”³² Ezzel szemben az átányi kutatás azt mutatja, hogy az ígás szarvasmarha természetellenes, az ökör viszont arra való, hogy igázzák, továbbá azt is megtudhattuk, hogy a fejőstehenek tejhozama nagyon lecsökken az ígás szarvasmarhák esetében.³³ A kevesebb tejhozamra az egyik csekefalvi interjúalany is felhívta a figyelmet. A szarvasmarhák tartásának szerepe jól látható módon megváltozott, a jelenben a tehéntartás legfőbb célja a tej- és hústermelés, amelyet nem csak családok számára állítanak elő, illetve szükséges megemlíteni a bikaborjakkal való kereskedést is, hiszen az is jellemző Csekefalvára. Az előbbi idézetek arra engednek következtetni, hogy az ember és a természet kapcsolata is megváltozott, amelyre a későbbiekben is lesz példa.³⁴ A modern gazdaságban már nincs szükség az állatok betanítására, nem kell ismerni azokat a vezényszavakat, tájszavakat, amelyekkel az ígás állatokat tereljük, mint

²⁹ NAGY Árpád sz. 1942, Csekefalva.

³⁰ NAGY Árpád sz. 1942, Csekefalva.

³¹ VADÁSZ Benedek sz. 1942, Csekefalva.

³² NAGY Árpád sz. 1942, Csekefalva.

³³ FÉL Edit – HOFER Tamás 1997. *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, Balassi Kiadó, 120.

³⁴ Vö.: SZABÓ Á. Töhötöm – MARKÓ Bálint – HARTEL Tibor 2017. Tradicionalitás és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben. *Magyar Kisebbség*. 22: 116.

például a „*csá ne, hí ne, möjk ide ne, hó*”³⁵, továbbá a gyerekeknek sincs olyan nagy szerepe a mezőgazdaságban, az állattartásban, mint a hagyományos paraszti gazdaságokban.

A szarvasmarha takarmányozása és ellátása is igen nagymértékben megváltozott, a hagyományos paraszti gazdálkodásban a teheneknek elsősorban száraztakarmányt adtak, esetleg kukoricalisztet. Jelenleg megjelentek különböző vitaminos, tápszeres eledelek is, illetve az új technikának köszönhetően olyan silóbálákat készítenek, amelyek nejlonba zárt nyers szálastakarmányt rejtenek. „*Szénát és ilyen silóbálát, azelőtt csak szénát csináltunk és száraz lucernát és kórét*”³⁶ *etettünk. (...) A silóbála jó, mert jobban tejelnek a tehenek.*”³⁷ A tejtermelés növelése mellett befolyásoló tényező az is, hogy sokkal hamarabb előállítható az így elkészített takarmány. „*Hát azt a lucernát ugye nagyrészt most már mind silólucernának csinálják, mert gyorsabb az összetakarítása, nem igényel annyi munkát. (...) A silózás egy olyan pár éve van bejőve, egy olyan tíz éve.*”³⁸ A kukorica szárával is etették a teheneket, viszont a jelen gazdálkodási folyamatok nem teszik lehetővé, hogy ezt előállítsák, mivel a kukoricaszedő gépek teljesen ledarálják a kukorica szárát, amely már nem alkalmas az állati fogyasztásra. Van a faluban egy gazda, akinek fejőstehene nincs, viszont jelenleg 21 darab bikaborjút nevel, minek kapcsán feltevődik a kérdés, hogy mivel eteti ezeket az állatokat. A válasz a Bedő Lászlóval készített interjúból derül ki: „*Hát nekem két hónapra van beállítva, az 60 nap, (...) én most próbálok így, azért, hogy minél hamarabb szokjon le, mert drága a tejpor. Lisztet adok, s a lisztbe pedig veszek ilyen borjúnak való tápot.*”³⁹ Ezek a borjak tejet csupán egy hetes korukig kapnak, amíg a felvásárló meg nem vásárolja őket. Továbbá nagyon izgalmas az automatizált technikai eljárás is, amellyel a tápot a bikaborjaknak adják, viszont ezzel a kérdéssel az eszközváltásról szóló alfejezet foglalkozik behatóan.

Továbbá megemlíthető a legeltetésben történő változás is, amit a Barabás Jánossal készített interjú is alátámaszt. Az interjúalany évtizedekig Csekefalván szolgált tehénpásztorként, és elmondása szerint a tehenek számára fenntartott legelő kezdetben nem akkora volt, mint most, hanem sokkal nagyobb. „*Bé van bokrosodva, nem törődik senki vele. Ki a bérc tetőig, ki volt pucolva.*”⁴⁰ A legelő pucolása a jelenben is a faluban élő gazdák feladata lenne, viszont a közösségi összetartozás szinte teljesen eltűnt, és ennek következtében megváltozott az ember–ember, illetve az ember–természet kapcsolata is. Az interjúalany állítása

³⁵ VADÁSZ Benedek sz. 1942, Csekefalva.

³⁶ Kukorica szára

³⁷ ALBERT Csaba sz. 1986, Csekefalva.

³⁸ DEMETER Zoltán sz. 1982, Csekefalva.

³⁹ BEDŐ László sz. 1987, Csekefalva.

⁴⁰ BARABÁS János sz. 1960, Csekefalva.

szerint a legeltetést jelenleg olyan személyek végzik, akik egyrészt nem értenek hozzá, másrészt nem szeretik az állatokat: „Az állatot szeretni kell, nem csak a pénzt kell várni, az állatot szeretni kell.”⁴¹ A legeltetésben továbbá azt a változást is kiemelte, hogy a teheneket délkor a cserefák alatt kellene pihentetni, ezzel szemben a mostani pásztor a nyári, forró napon tartja őket. „Lehelnek, hogy a nyáluk folyik szegényeknek, mint hogy befeküdnének a jó árnyékba. Cserefa alá, vagy be a bokorba, bebújtak a jó árnyékba. Mikor hozzuk szóltam keltek föl, s mentünk, amerre akartunk.”⁴²

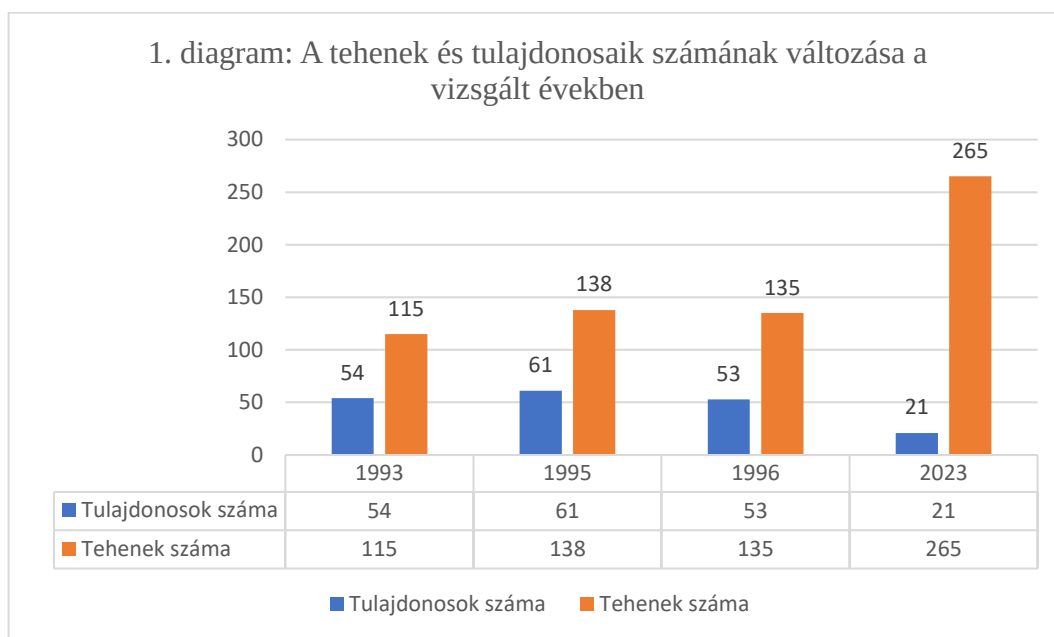
A csekefalvi szarvasmarhaállomány számbelileg is változott, melynek kimutatására a melléklet 1. táblázata szolgál, amely *A tehenek és tulajdonosaik száma 1993-ban, 1995-ben, 1996-ban és 2023-ban* címet viseli. Az adatok négy különböző évből származnak, amelyek bizonyítékként szolgálnak a változásra. A táblázat második oszlopa azon háztartások családfőjének nevét tartalmazza, akik 1993-ban, 1995-ben, illetve 1996-ban tartottak szarvasmarhát, míg a hetedik oszlop sorai ugyanezen családfők nevét, vagy azok leszármazottainak nevét tartalmazzák abban az esetben, ha ők is állattartással foglalkoznak. Tehát a háztartások 1990-es évi adataihoz hozzá vannak rendelve a háztartások 2023-as évi adatai, így nem csupán az 1990-es években és a 2023-as évben jelen lévő szarvasmarhák számának összehasonlítására nyílik lehetőség, hanem a háztartásonként történő változás kimutatására is. Például Major József (1957) esetében a 2023-as év adatainál megjelenik ő maga, illetve a két gyermeke, akik külön háztartásban élnek és szarvasmarhákat tartanak. Ugyanakkor a 2023-as évben, a táblázat végén, megjelenik három olyan háztartás családfőjének neve, akik a faluban nem rendelkeznek felmenőkkel, így nem kapcsolhatóak össze egyetlen, az 1990-es években jelen lévő háztartással sem.

A táblázatban megjelenő adatok alapján megfigyelhető, hogy jelenleg 21 háztartásban tartanak szarvasmarhát, amelyből öt háztartásnál az 1990-es években nem volt bejegyezve szarvasmarha, ezzel szemben 55 olyan háztartás van, ahol jelenleg már nem tartanak szarvasmarhát. A változás személyenként és háztartásonként is megfigyelhető, például Simó József (1953) esetében, aki 1993-ban öt tehenet tartott, 1996-ban csak hármat, ezzel szemben a gyermeke, Simó Domokos (1978), 2023-ban 25 tehénnel gazdálkodik. Négy esetet emelhetünk ki, ahol 2023-ra nem emelkedett jelentősen a tehenek száma, például Joó László háztartásában átlagosan három darabbal lett több, míg Kovács László háztartásában csupán eggyel emelkedett meg a szarvasmarhák száma. Az első korszak három éve között nem figyelhető meg jelentős különbség, hiszen minden családban, mindhárom évben átlagosan két-három tehenet tartottak.

⁴¹ BARABÁS János sz. 1960, Csekefalva.

⁴² BARABÁS János sz. 1960, Csekefalva.

Mindössze két személyt lehet megnevezni, aki picit több állatot tartott, közülük az egyik Joó József (1926) kilenc darab tehénnel, a másik Nagy Károly (1927) hét darab tehénnel.

Amint az 1. diagramban látható, a tulajdonosok és a tehenek aránya az első három évben szinte teljesen megegyezik, nem mutatható ki jelentős különbség. Az első vizsgált évben, 1993-ban összesen 54 háztartásban 115 tehenet jelentettek be, ami azt jelenti, hogy egy háztartásra átlagosan 2,1 tehen jutott. A második évben, 1995-ben megnövekedett azon háztartások száma, ahol állatot tartottak, ezzel párhuzamosan az állatok száma is növekedett 138 darabra, így egy családra, hasonlóképpen az előző évi adatokhoz, 2,2 tehenet lehet számolni. A harmadik évben 53 háztartásban 135 állat volt, ami 2,5 jószágot jelent egy háztartásra nézve. A három év adataival szemben a 2023-as adatok mutatják a legnagyobb változást, hiszen a szarvasmarha állomány a faluban az 1990-es évekhez képest megduplázódott, azaz 265 darabra emelkedett, viszont a tehéntartással foglalkozó háztartások száma drasztikusan lecsökkent, jelenleg mindössze 21 család van, akik szarvasmarhát tartanak, ami átlagosan 12,1 tehenet jelent egy családra vetítve.

Tehát a tehenek átlagszáma némiképp növekedett az első három évben, ami azt feltételezi, hogy ez a növekedés fokozatosan ment végbe a jelenig. A 2023-as adatok alapján kijelenthető, hogy a szarvasmarhatartás fokozatosan koncentrálódik egyes háztartásokban, kialakulnak nagyobb létszámú gazdaságok, amelynek köszönhetően már új technikákat kell használjon a gazda, új földbirtokszerkezetek jönnek létre, illetve a tájhasználat is megváltozik.

IV. 1.1. Tejtermelés

Székelykeresztúron 2012-ben felavattak egy tejfeldolgozó gyárat, amely nem egy magán, illetve cégtulajdonban lévő üzem, hanem egy tejszövetkezet része.⁴³ A tejfeldolgozó üzem vezetőségének köszönhetően, megismerhetjük az elmúlt évek tejtermelésének változásait.

A 2. táblázat adataiból elsősorban a tejhozam mennyiségét érdemes kiemelni, illetve értelmezni, hiszen látványos a különbség a két év egyazon hónapjában megtermelt tej mennyisége között. 2013 márciusában összesen 7576 liter tejet vittek a csarnokba, ami háztartásonként átlagosan 541,1 liter tejet jelent, ezzel szemben 2023 márciusában 19985 liter tejjel számolhatunk, ami egy családra vetítve 1051,8 liter tejet jelent. A közel 50%-os emelkedés jól mutatja, hogy a háztartásokban jelenleg sokkal több fejőstehenet tartanak, mint tíz évvel ezelőtt. *A tehenek és tulajdonosaik száma 1993-ban, 1995-ben, 1996-ban és 2023-ban* című táblázat adatai azért nem egyeznek ennek a táblázatnak a 2023-as adataival, mert több gazda is más tejfeldolgozó üzemmel kötött szerződést, vagy otthon értékesíti, használja fel a tejet, illetve vannak olyan gazdák is, akik bikaborjú neveléssel foglalkoznak és nincs fejőstehenük. A 2013-as, háztartásokra vonatkozó adatokat azért nem tartom teljesen hitelesnek, mert az újonnan alakult tejszövetkezet működésébe, az első években nem kapcsolódott be minden gazda.

IV.2. A lótartás változásai

„Olyan két lovunk volt, hogy a csillagokba jártunk.”⁴⁴ Így emlékszik vissza Simó Erzsébet (1955) a saját lovaikra, büszkén beszél róluk.⁴⁵ Mi sem bizonyítja jobban, hogy a mezőgazdaságban egykor elengedhetetlen volt a lótartás, ennek az igásállatnak köszönhetően képes volt működni a fejezet elején említett körforgás. Az erőgépeket nélkülöző társadalmakban a ló játszotta a legmeghatározóbb szerepet, a lovak nem csak teherhordásra, málházásra voltak alkalmasak, hanem hátalásra és nyergelésre is használták őket.⁴⁶ A fizikális haszonvételen kívül megemlíthető a lótartás eszmei értéke is, hiszen azok a személyek, akik lovakat tartottak, bizonyos mértékig kitűntek a falutársaik közül. A lótartást mintegy presztízsként is fel lehetett

⁴³ SZABÓ Árpád Töhötöm 2014. Versengés és együttműködés, piac és közösség: gazdasági vállalkozás, történelem, etnicitás és helyi kultúra viszonya egy székelyföldi tejszövetkezet példáján. *Magyar Kisebbség* 19: 103-104.

⁴⁴ SIMÓ Erzsébet sz. 1955, Csekefalva.

⁴⁵ Vö.: FÉL Edit – HOFER Tamás 1997. *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, Balassi Kiadó, 110

⁴⁶ PALÁDI-KOVÁCS Attila 2001. Lótartás In: PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk. *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás*. Budapest, Akadémia Kiadó, 651.

fogni, amelyre az átányi tanulmányban bemutatott interjúrészek is bizonyosságot adhatnak: „Poroszlóra mentünk követválasztásra, az útba mindenütt megnízták az átányi lovakat.”⁴⁷ Bár arról nincs tudomásunk, hogy Csekefalván milyen fajtájú lovak voltak és vannak, viszont Paládi Kovács Attila megnevezi a székely lovat, amelyről állítja, hogy Erdély keleti részében található, ugyanakkor a székely ló nem havasi teherhordó ló volt, hanem hátszló.⁴⁸ Az eszmei értékre, illetve a hátszló használatára gondolhatunk, amikor a székely lófő nemesi rangot emlegetjük, amelyet bizonyos székelyek azért kaptak, mert lóháton köteleztek szolgálni.⁴⁹ A lótartás minden szegmését megismerhetjük Pál Norbert szakdolgozatából, kezdve a lovak elnevezésétől, a lószerszámokon, a ló vontatta eszközökön keresztül, egészen a tartásmódokig.⁵⁰

A lótartás Csekefalván szinte teljes egészében a múltba merült, a traktorok és más gépek nagyszámú megjelenése teljes mértékben kiszorította a lovak használatát, a lóval való munkálatokat, amelyet a következőkben megjelenő adatok is bizonyítanak. A lótartás a kutatott településen látható módon elveszíti az elsődleges funkcióját, amely az igázás, helyette kedvtelésből tartanak pónilovakat, illetve hátszlovakat. Alig akad háztartás, ahol a lovakat a mezőgazdasági folyamatok elvégzése okán tartják.

A lovak és tulajdonosaik száma 1993-ban, 1995-ben, 1996-ban és 2023-ban című 3. táblázat szintén a mellékletben található, amelynek szerkezete teljes mértékben megegyezik az előző fejezetben bemutatott táblázat felépítésével. E táblázat is hasonló módon hivatott bemutatni, hogy az 1990-es évek három évében, illetve a 2023-as évben milyen számban és arányban voltak és vannak jelen az állatok a háztartásokban. Az előbbieken megfogalmazott állítás, miszerint a lótartás Csekefalván egyre inkább háttérbe szorul, bebizonyosodni látszik, hiszen a 2023-as adatok szerint jelenleg csak kilenc háztartásban tartanak lovat, amelyből öt háztartás az 1990-es években nem rendelkezett lovakkal. Ezzel szemben a 44 családból 37 olyan család van, akiknek csak az 1990-es években van bejegyezve ló, jelenleg viszont nincs. Három háztartásban csak kedvtelésből tartanak lovakat, Albert Árpád (1980) és Major Lehel (1985) háztartásában pónilovat jegyzetnek be, míg Szécsi Ferencz tulajdonában egy hátszló van. Mind az öt évről elmondható, hogy háztartásonként maximum 2 lovat tartottak, annyi különbséggel, hogy a jelenben nagyon megcsappant azoknak a háztartásoknak a száma,

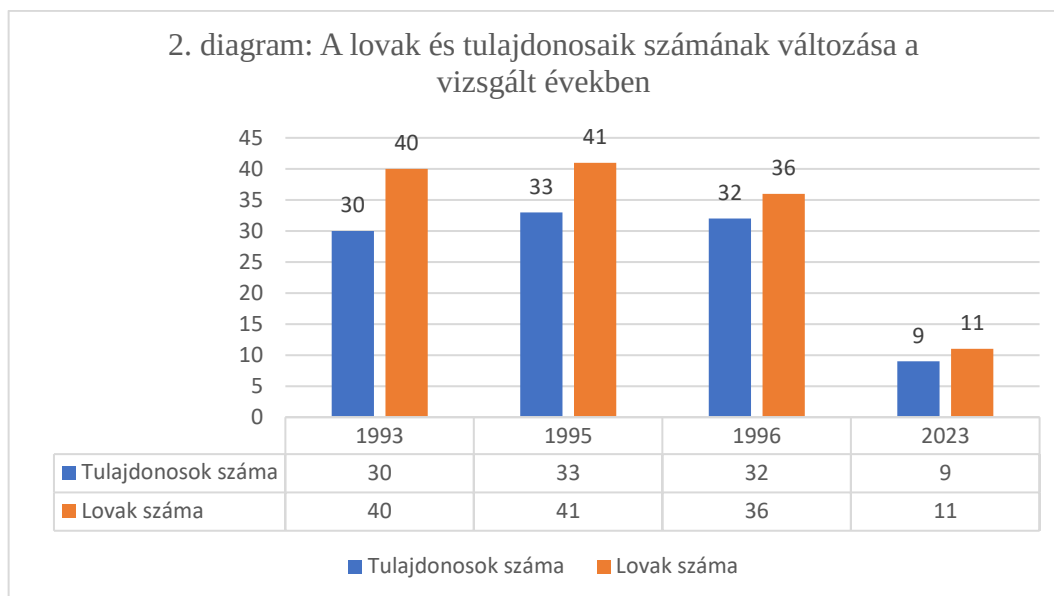
⁴⁷ FÉL Edit – HOFER Tamás 1997. *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, Balassi Kiadó, 110.

⁴⁸ PALÁDI-KOVÁCS Attila 2001. Lótartás In: PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk. *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás*. Budapest, Akadémia Kiadó, 620.

⁴⁹ CZUCZOR Gergely – Fogarasi János 1865. *A magyar nyelv szótára, III. kötet*, Pest, Emich Gusztáv Magyar Akadémiai nyomdásznál, 1521.

⁵⁰ PÁL Norbert 2018. *A lovakkal kapcsolatos hagyományos tudások és a lótartás háttérbe szorulása a Gagy mentén*. Szakdolgozat, BBTE, Kolozsvár.

amelyek lovakat tartanak. Jelenleg Csekefalván csak Joó László az, aki a mezőgazdaságba szervesen bevonja a lovakat, azok segítségével műveli meg földjeit, azzal hordja haza a takarmányát.

A 2. diagramnak köszönhetően kimutatható, hogy a két korszak közötti változás ez esetben is jelentős, akárcsak a szarvasmarhák esetében, viszont a lovak száma nem növekedett az évek során, hanem épp ellenkezőleg, lecsökkent. A 90-es évek három évében szinte teljesen megegyeznek az adatok, 1996-tól látható csökkenés az előző évhez képest, öt lóval jegyeztek be kevesebbet. Ez a csökkenés arra enged ismét következtetni, hogy a lovak esetében is elindult a változás, akárcsak a tehenek esetében, annyi különbséggel, hogy míg a szarvasmarhatartás számbeli aránya felfele haladt, addig a lóartásé süllyedni kezdett. A lovak egy háztartásra eső átlagszámának évenkénti bemutatása nem szükséges, hiszen mind a négy évben egy háztartásra 1,1-1,3 ló jut.

A lóartás esetében talán legfontosabb kiemelni azt a megállapítást, hogy nagy valószínűséggel a gépiesítés hatására tűnt el majdhogynem a lóállomány egésze, és ezzel egyidejűleg kifakulóban van a lovakról való paraszti tudás is Csekefalván. Mi sem bizonyítja jobban a csekefalvi lóartás eltűnését, mint az a tény, hogy Pál Norbert disszertációjához egy csekefalvi lóartóval sem készített interjút, pedig a vizsgált terület a Gagy mente volt.⁵¹

⁵¹ PÁL Norbert 2018. *A lovakkal kapcsolatos hagyományos tudások és a lóartás háttérbe szorulása a Gagy mentén*. Szakdolgozat, BBTE, Kolozsvár.

IV.3. A juhtartás változásai

A juhtartás változásai sem annyira látványosak, mint a szarvasmarhák tartásának változásai, viszont megnevezhetőek bizonyos szegmensei, amelyek az évek alatt átalakultak. A Csekefalvára jellemző juhtartás állapota leginkább a lovakéhoz köthető, hiszen itt is hasonló a helyzet, egyre kevesebb állat van a faluban, így a tudás is egyre kevesebb a tartásmódjukról. A mennyiségi kérdésekre a továbbiakban visszatérünk, most azonban kiemelhetjük a legeltetésben történő változást.

Az elmúlt években, amikor még volt saját nyája a falunak, a határt két részre osztották, a völgy egyik oldalán a teheneket legeltették, a másik oldalán a juhokat. Általában azt az oldalt választották a juhok számára, amely más állatok számára nem volt megfelelő.⁵² Néhány éve nincs a falunak közös nyája, csak magántulajdonban lévő juhállományok vannak, így ez a szimbiózis teljesen megszűnt, csak a magántulajdonban lévő nyájak járják a határt, amelyeket bizonyos esetekben nem a falu íratlan törvényei szerint legeltetnek.⁵³ A téesz gazdaság előtti időszakokban a juhok haszonvétele nem csak a tej, a gyapjú és a hús volt, hanem a legeltetés által elvégzett trágyázás is. Mivel *hármashatár*⁵⁴ volt, így az *ugart*⁵⁵ minden évben a juhokkal megtrágyáztatták, vagyis rávitték a majorházat, a *kosarakat*⁵⁶ annak a földjére, aki megfizette ezt a szolgáltatást.⁵⁷ „*Akkor rávitték a majorházat, a lészákat, mindent rávittek az ő földjére, oda fölállították, s minden nap forgatták, ott álltak egy darabot a földön, már másnap más... tovább tették na egyel, hogy az már meg volt ganézva, s úgy megganézták az egész földet a juhok.*”⁵⁸ A két szántás között a földet *nyomásnak* is nevezték, ahol szintén a juhokat legeltették, és ez a legeltetés aztért volt hasznos, mert a juhtrágyától, a folyamatos legeléstől és a tapodástól a gyom kiveszett, illetve a tárgytól a következő évben tisztább és termékenyebb lett a talaj. „*Az egész nyáron az a határ nyomás volt. Juhok jártak rajta. Ugye sok burján termett, a juhok mindent leettek.*”⁵⁹ Jelenleg sem a hármashatár, sem az ugarolás módszerét nem használják, így a juhok erre vonatkozó szerepe is megszűnt.

⁵² PALÁDI-KOVÁCS Attila 2001. Juhtartás In: PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk. *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás.* Budapest, Akadémia Kiadó, 710.

⁵³ Vö.: SZABÓ Á. Tőhötöm – MARKÓ Bálint – HARTEL Tibor 2017. Tradicionalitás és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben. *Magyar Kisebbség.* 22: 140.

⁵⁴ A falu szántóföldjét három részre bontották fel: ugarra, gabonaföldre és kukoricaföldre, amelyeket évente cseréltek.

⁵⁵ Egy évig szántatlanul hagyott földterület.

⁵⁶ Azok a deszkákkal körbezárt területek, ahol a juhok voltak.

⁵⁷ Vö.: PALÁDI-KOVÁCS Attila 2001. Juhtartás In: PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk. *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás.* Budapest, Akadémia Kiadó, 710.

⁵⁸ VADÁSZ Benedek sz. 1942, Csekefalva.

⁵⁹ VADÁSZ Benedek sz. 1942, Csekefalva.

A változás továbbá megragadható az állatok jelölésében is, ugyanis a hagyományos paraszti gazdálkodásban a juhokat a fülükön jelölték meg, és minden háztartásnak megvolt a saját jele, amelyet használt a juhain. A jelek lehettek bevágások, csipkézések és lyukasztások.⁶⁰ Csekefalván még jellemző volt az is, hogy a füle végét egyenesen levágták. Mivel több családnak is voltak juhai, így a füljegyek kombinációja is létrejött, például a jobb füle alulról bevágva, a bal füle kilyukasztva. Ezek a jelzések lassan eltűnnek, hiszen, ha nincs nyáj, ahová viheti a gazda a juhait, akkor nincs is szükség ezekre, illetve a hivatalos rendszerekbe bevezetett juhok és szarvasmarhák olyan fűlszámot kapnak, amelynek segítségével azonosítani tudják az állatokat.

A juhtartás egyéb olyan folyamatai, amelyek nem a majorháznál zajlanak, azok hasonlóképpen zajlanak, mint régen, az állatok takarmányozása sem változott, illetve a nyírás folyamata sem. Szabó Árpád Töhötöm lónai kutatása alapján megismerhető a juhtartás minden mozzanata a kihajtástól kezdve, a nyomásföldeken való legeltetésen keresztül, egészen a Szent András-napig, amíg még kint tudnak legeltetni.⁶¹ Ez a folyamat Csekefalván már nem figyelhető meg, hiszen nincs juhnyáj, csak olyan, aki a saját állományát legelteti. Az a kevés gazda, aki néhány juhot tart, a környező településekre viszi juhait, az ott működő *esztenához*⁶².

A legnagyobb változás a juhtartás esetében is a mennyiségi változás, amelyet *A juhok és tulajdonosaik száma 1993-ban, 1995-ben, 1996-ban és 2023-ban* című 4. táblázat szemléltet a mellékletben. A juhtartás változásairól készült táblázat ugyan azzal a szerkezeti felépítéssel rendelkezik, mint az előző két összesítés, hasonlóan egymáshoz vannak igazítva a két korszakban élő családok. Megfigyelhető, hogy ebben az esetben is, akárcsak a lóirtásnál, a második korszakban drasztikusan lecsökken azoknak a háztartásoknak a száma, amelyek juhokat tartanak. 2023-ban mindössze 20 háztartásban fordulnak elő juhok, amelyek közül öt háztartásról elmondható, hogy az 1990-es években nem volt bejegyzett juhállományuk. A *Regisrul Agricol*⁶³ című nyilvántartásba 1993-tól 1996-ig összesen 191 háztartást vezettek be, amely azt jelenti, hogy ezekben az években pontosan a háztartások felében, a három év közül legalább az egyikben tartottak juhokat. Ezek közül Joó József (1926) háztartásában szerepelt 57 darab juh, ami a maximum létszámot jelentette azokban az években. A többi háztartásban öt és tíz közötti darabszám volt. A jelenlegi adatok azt bizonyítják, hogy 250 juh van a faluban,

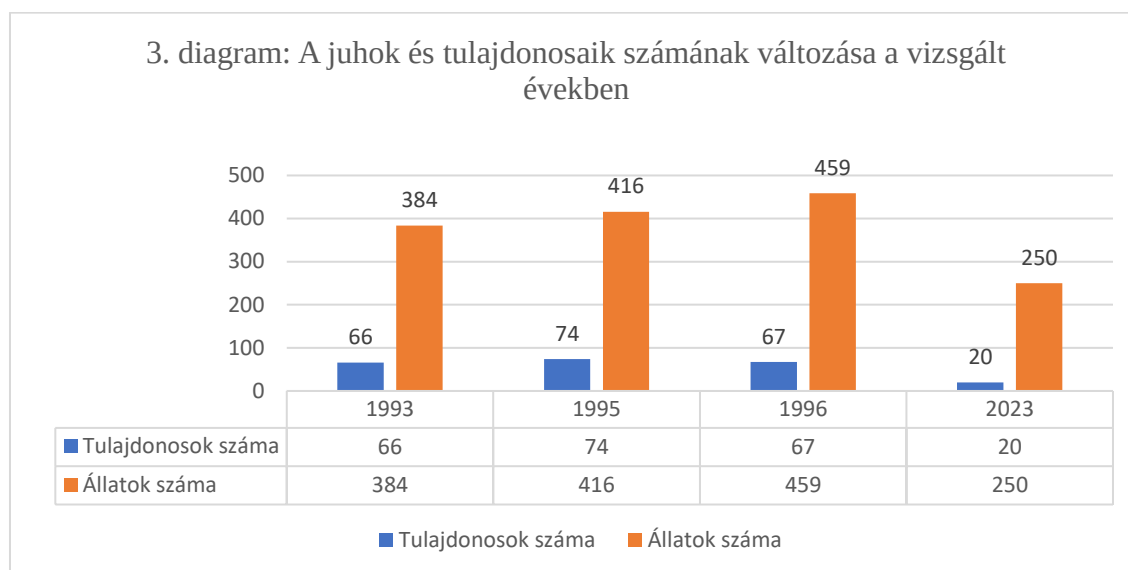
⁶⁰ PALÁDI-KOVÁCS Attila 2001. Juhtartás In: PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk. *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás.* Budapest, Akadémia Kiadó, 729.

⁶¹ SZABÓ Árpád Töhötöm 2002. *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban.* Kriza Könyvek 11. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 47-51.

⁶² Olyan ideiglenes lakóhely, amelyben a juhpásztorok élnek nyáron.

⁶³ *Registrul Agricol, nr. V/1, 1992-1996.* Comuna Avrămești.

amelynek szinte fele, vagyis 101 darab egy személy, Somorai Szilárd (1985) tulajdonában van. A második legtöbb juhval, 24 darabbal Major Lehel (1985) rendelkezik.

A 3. diagram alapján, a négy év közül ismét a 2023-as év mutat nagyobb mértékű eltérést a többihez képest, hiszen a tulajdonosok száma kevesebb mint felére csökkent, viszont a juhállomány a 459-ről csak 250-re apadt. 1993-ban 66 háztartásban összesen 384 juh volt, amit, ha leosztunk, akkor egy háztartásra átlagosan 5,8 juhot számolhatunk. 1995-ben növekedett az állatok száma 416 darabra, illetve a háztartások száma is, amelyben juhokat tartottak. Ebben az évben egy háztartásra átlagosan 5,6 juh számolható. Az 1996-os év juhállománya magasabbra kúszott, viszont a tulajdonosok száma 67-re csökkent, ekkor 6,8 darab állat jutott egy háztartásra. Az utolsó, 2023-as évben, ahogyan a számadatok is bizonyítják, a juhállomány lecsökkent közel a felére, illetve a tulajdonosok száma 20-ra morzsolódott le, ami azt jelenti, hogy itt a legmagasabb az egy háztartásra jutó állatok száma, méghozzá 12,5.

A juhtartó gazdák száma is nagymértékben lecsökkent, amely arra enged következtetni, hogy néhány éven belül a még meglévő, csupán néhány juhot tartó gazda is felhagy ezzel a tevékenységgel, és csak a nagy állománnyal, a 100-200 állattal rendelkező tulajdonosok maradnak fenn.

Az előzőekben bemutatott adatok alapján láthatóvá válik, hogy mindhárom állatfajtánál a tulajdonosok száma csökkent a legnagyobb mértékben. A tehenek száma megnövekedett a lovak és a juhok számával ellentétben, hiszen a lovak számának csökkenése rendkívül látványos, és a juhok apadása is jelentős lenne, ha nem számolnánk azt az egy személyt, aki birtokolja a csekefalvi juhállomány közel felét. A változások megdöbbentőek még abban az esetben is, ha az utolsó évtizedeket vizsgáljuk, hiszen az állattartásba, de akár a mezőgazdaság

más részeibe is bekerültek a modern technikák, az automatizált rendszerek, amelyek mélyrehatóan átalakították a gazdálkodást és annak a mindennapjait. Az állatfajták közül leginkább a szarvasmarha tartása és az arról való tudás maradt fenn Csekefalván, amely valamilyen szinten a Székelykeresztúron működő tejgyárnak köszönhető, hiszen lehetőséget adott a gazdáknak arra, hogy a megtermelt tejuket értékesítsék. A ló tartás hanyatlása egyértelműen a gépesedési folyamatoknak tudható be, hiszen már a traktorokkal nem tudja a ló felvenni a versenyt. A juhállomány apadása elsősorban a kifizetetlen munka, a kárba ment takarmány, amelyet elgazolnak a jószágok, a haszonvétel csökkenésének, illetve a közösségi irányítás hiányának is betudható.

V. Tájhasználat, földművelés változásai

Hasonlóképpen az állattartáshoz, a földművelés is szerves része a mezőgazdaságnak, illetve hasonlóképpen felfedezhetünk változásokat benne, melyeket ebben az esetben is különböző perspektívák szerint lehet megfigyelni és lejegyezni. Az ember–föld kapcsolatának változását érdemes megemlíteni, amely alakította a földművelés további aspektusait. Ez a kapcsolat a hagyományos gazdálkodásban szorosabb volt, hiszen a gazdasággal foglalkozó családok idejük nagyrésztét a mezőn töltötték. Ez a jelenség mára már teljesen eltűnt, a gépek és az új technológia hatására a mezőgazdasággal foglalkozó család tagjainak nincs okuk a mezőn tölteni az idejüket. A változás egy másik szempontjaként kiemelhetjük a mennyiségi kérdést, hiszen ahogyan az állatok is koncentráálódtak egyes háztartásokban, hasonlóképpen alakultak a földek méretei is. Ezeket a jelenségeket a következőkben táblázatok és interjúrészletek segítségével bizonyíthatjuk, esetleg meg is cáfolhatjuk.

A föld a legállandóbb, illetve a legbiztosabb tényező a gazdálkodásban.⁶⁴ Ezzel az állítással egyet kell értenünk, hiszen bármelyik politikai, gazdasági korszakot tekintjük, a földbirtoklás és annak használata kulcsfontosságú volt. A föld tulajdonlása nem csak fizikai hasznot hozott a családoknak, hanem olyan társadalmi jelentéseket is képes volt hordozni, melyek szimbolikus tőkét és presztízseket is képviseltek.⁶⁵ Azok a személyek, családok, akiknek valamivel nagyobb volt a földje, azokra másképp tekintett a közösség, a föld mennyisége megmutatta, hogy ki van magasabban azon a láthatatlan ranglétrán. Csekefalváról

⁶⁴ FÉL Edit – HOFER Tamás 1997. *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, Balassi Kiadó, 19.

⁶⁵ SZABÓ Árpád Tőhötöm 2017. A föld társadalmi jelentései. Globális kontextusok és helyi perspektívák. In.: JAKAB Albert Zsolt, VAJDA András szerk. *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*. Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Kriza János Néprajzi Társaság, 240.

az 1900-as évek elején több személy is Amerikába ment dolgozni, csak azért, hogy földet vehessen a családjának: „*Apám hazajött olyan '22-ben Amerikából, s akkor vette volt*”⁶⁶ Fél Edit és Hofer Tamás is felismerte a földek presztízsértékét, hiszen állításuk szerint a földbirtokok növekedése vagy csökkenése együtt jár a családok emelkedésével és süllyedésével. Továbbá a nemzedékek által továbbadott birtokok jelzik azt, hogy a családnak milyen rangja volt a közösségben.⁶⁷ Ma már elsősorban a földeknek nem presztízsértéke van, hanem inkább gazdasági tőkeként említhető, hiszen az anyagi forrás vált elsőbrendűvé: „*A világba sokkal több pénz kell, mint akkor; amikor előállították otthon, a ruhaneműtől az élelemig, mindent előállítottak.*”⁶⁸

Szabó Árpád Töhötöm egyik tanulmányában kiemeli, hogy bár a föld elsődleges funkciója az élelemforrás biztosításában ragadható meg a különböző társadalmakban, viszont a földnek nagyon szerteágazó a jelentése, bármelyik mezőgazdasági formát tekintjük.⁶⁹ Csekefalván az egyéni világban a földek központi szerepe az önfenntartás volt, amely mellé besorolható a föld szimbolikus tőkeként való értelmezése is. Az ember és a természet kapcsolata sokkal szorosabb volt, az emberek az idejük nagy részét a természetben töltötték. „*Akkor a gyermek már vitte a reggelit, de hát akkor mindenki a határon volt, minden földben dolgoztak, vagy kaszáltak. Az a gyermek el kellett rázza a rendet.*”⁷⁰ Rengeteg hasonló példával lehetne élni, annak bizonyítására, hogy a természet közelében, sőt, a természetben éltek az emberek. A földművelésnek akkor is voltak különböző technikái, módszerei, amelyeket ma már nem alkalmaznak, a földeket állatokkal dolgozták meg, amelyekhez kezdetleges szerszámokat használtak: „*Hát a tehenekkel megszántották a határt, lovakkal, nem láttál bokrot, mint most, hogy be van bokrosodva. (...) Meg volt művelve, az utolsó darab ... ki a hegybércéig mindenhol. Nem tudom, volt idejük elmenni az erdőre tehénszekérrel, most megünn remorkával*⁷¹, s 1-2 óra alatt elrendezzük, mégis sietünk. Ez a nagy különbség, ami van.”⁷² Egy másik különbségként kiemelhető, hogy az akkori gazdaságban hármashatár volt, amelynek jelentését az előző fejezetben részletesen tárgyaltam. Átányban is a föld minden harmadik évben pihenőt kapott, méghozzá azért, hogy a búzatermés jobb legyen, az ugarolt földre szarvasmarhákat,

⁶⁶ DEMETER István, sz. 1927, Csekefalva.

⁶⁷ FÉL Edit – HOFER Tamás 1997. *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, Balassi Kiadó, 19.

⁶⁸ NAGY Árpád, sz. 1942, Csekefalva.

⁶⁹ SZABÓ Árpád Töhötöm 2017. A föld társadalmi jelentései. Globális kontextusok és helyi perspektívák. In.: JAKAB Albert Zsolt, VAJDA András szerk. *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*. Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Kriza János Néprajzi Társaság, 238.

⁷⁰ NAGY Árpád, sz. 1942, Csekefalva.

⁷¹ Utánfutó

⁷² NAGY Árpád, sz. 1942, Csekefalva.

juhokat, majd disznókat tereltek, amelyek kitúrták a gázt a földből.⁷³ Ez a fajta földpihentetési módszer már nem működik Csekefalván, a földeket nem úgy pihentetik a gazdák, hogy egyáltalán semmit nem termelnek rajta egy egész szezon alatt, hanem úgy, hogy egyéb takarmányt vetnek bele minden évben. *„Szalmást, igen, vagy mit tudom én, eltelt pár esztendő, akkor lucernát belé, hogy pihenjen a föld, mert olyan is volt, igen. Törökbúza, volt olyan, hogy törökbúza egymás után több évben is volt. Két évbe volt törökbúza s akkor lett egy szalmás, megint egy törökbúza, s akkor pihenni volt rakva.”*⁷⁴ A gazdák tehát váltogatással pihentetik a földet, a lucerna jó hatással van a szántóföldekre.

A föld méretét és felosztását tekintve az egyéni világban is hasonló formában terültek el a földek, mint most: *„Igen, de ugye barázdák voltak, mert csíkos földek voltak”*⁷⁵ Bár jelenleg a földek Csekefalván bizonyos mértékig koncentrálódnak, de ez a jelenség nem számottevő.

Az állam és a mindennapi emberek közötti kapcsolat is fontos szerepet kaphat, hiszen az állam kezdeményezheti a földhasználati jogosultságok újraosztását, a földek szétoztását, illetve a földek koncentrációjának mértékét is befolyásolhatja.⁷⁶ A kollektív gazdaság kezdetekor Csekefalván nem csak a földtulajdonokat, de minden mezőgazdasági eszközt eltulajdonított az állam.⁷⁷ Az emberek életében ez egy hatalmas törést jelentett, a paraszti gazdálkodást teljesen átváltoztatta, a földek már nem saját tulajdonok, hanem állami tulajdonok voltak, a kis parcellákat felváltották a hatalmas területek, megtörtént a mezőgazdasági területek teljes koncentrációja. *„Tanorokban”*⁷⁸, *ha törökbúza volt, abban mind törökbúza volt. Egyvégtében mind, ha pityóka volt, akkor pityókát tettek, ha árpa volt, árpa, ha zab-zab.”*⁷⁹ A fölbirtokok beszolgáltatása igen fájdalmas pillanat lehetett az addig szinte önfenntartó gazdaságot folytató családoknak. *„Hát mi akkor, itt későn alakult a kollektív, ugye, mert már ’60-ban, akkor már 18-19 esztendősek voltunk.”*⁸⁰ Az idézet alapján Csekefalván csak 1960-ban alakult meg a kollektív gazdaság. *„Akkor aztán amikor megalakult a kollektív, akkor mindent elvettek, földet, gazdaságot, marhákat, szekereket, gépeket, ami eszközöd volt, mindent elvettek. Egy tehenet meghagytak minden családnál, s aztán 25 ár földet.”*⁸¹ *„Nem akarta senki,*

⁷³ FÉL Edit – HOFER Tamás 1997. *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, Balassi Kiadó, 24.

⁷⁴ DEMETER Zoltán, sz.1982, Csekefalva.

⁷⁵ VADÁSZ Benedek sz. 1942, Csekefalva.

⁷⁶ SZABÓ Á. Tőhötöm – MARKÓ Bálint – HARTEL Tibor 2017. Tradicionalitás és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben. *Magyar Kisebbség*. 22: 148.

⁷⁷ Vö.: SZABÓ Á. Tőhötöm – MARKÓ Bálint – HARTEL Tibor 2017. Tradicionalitás és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben. *Magyar Kisebbség*. 22: 150-151.

⁷⁸ Egy mezőgazdasági földterület neve.

⁷⁹ LŐRINCZI Anna, sz. 1961, Csekefalva

⁸⁰ NAGY Árpád, sz. 1942, Csekefalva.

⁸¹ VADÁSZ Benedek sz. 1942, Csekefalva.

*hát, hogy adjam ingyen oda azt földet, amit megvettem pénzért?*⁸² A hagyományos gazdálkodás megtörésén kívül a mezőgazdálkodásról, az állattartásról való ökológiai tudás is veszélybe került, illetve a mezőgazdaság bizonyos szegmenseiről való tudás a jelenben már a feledésbe is merült. Bizonyára nem írható minden a szocializmus számlájára, viszont az állítható, hogy nagy szerepet játszott benne. A csekefalvi példával szemben a Gyimesekben az erdőket állami tulajdonba vették, a legelőket közös birtokba szervezték, a szántókat és a kaszálókat pedig magántulajdonban hagyták.⁸³ E határozat okaként valószínűleg a nehezen vagy egyáltalán meg nem művelhető mezőgazdasági területeket lehet megnevezni.

Abból az aspektusból, hogy a földeken az emberek egyszerre dolgoztak, valamilyen mértékig hasonlítottak a *téesz*⁸⁴ előtti és a téeszben működő gazdaságok. *„Úgy mondták, hogy elvittük a rendet, s akkor ülünk le, mert meleg van. S akkor délig így húzták ki a mezőn a népek. Igen. Összeültek a szomszédságok, egy fa alatt pihentek meg. Öt-hat ember oda összeült, s sokszor két szivart is elszívtak, úgy elbeszélgettek.*”⁸⁵ A mezőn való munka ilyen szempontból hasonlított az egyéni világ munkafolyamataihoz, csak annyiban különbözött, hogy mindenki az államnak, a kollektív gazdaságnak dolgozott és nem saját magának.

A rendszerváltást követően újra megjelent a gazdatársulat, amely egy népi intézmény, a lokális társadalmon belül létrejött csoportosulás, és amely bizonyos feladatok elvállalásával és elvégzésével teszi legittimmé magát, továbbá az intézmény és a közösség között folyamatos kölcsönhatás figyelhető meg.⁸⁶ A téesz gazdaság felbomlása után a földek visszakerültek a jogos tulajdonukba, az emberek újra nekifogtak a mezőgazdálkodásnak. A csekefalvi *Liget* elnevezésű mezőgazdasági társulás a rendszerváltás után még nyolc éven keresztül működött: *„Még 8 évet. 8. évben megbukott.*”⁸⁷

*„Az a társas, de az volt a helyzet, hogy volt, aki beleegyezett, én voltam nálunk is egy, aki nem egyeztem bele, s hogy én megdolgozom a miénket. Akkor már nem tetszett a többieknek, hogy én miért álltam külön. (...)”*⁸⁸ Az emberek egy része visszakapta a földeket a rendszerváltás után, a másik része a társulat bukása után. A lényeg ugyanaz, mindenki az elejéről kellett kezdje a gazdaságot. Nagyon nehéz volt újraindítani azt úgy, hogy mindent

⁸² NAGY Árpád, sz. 1942, Csekefalva.

⁸³ BABAI Dániel, MOLNÁR Ábel, MOLNÁR Zsolt 2014. *„Ahogy gondolzza, úgy veszi hasznát” Hagyományos ökológiai tudás s gazdálkodás Gyimesekben.* Budapest, Vácrátót. MT A Bölcsészstudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet és MT A Ökológiai Kutatóközpont Ökológiai és Botanikai Intézet, 31.

⁸⁴ Termelőszövetkezet

⁸⁵ LŐRINCZI Gábor Attila sz. 1955, Csekefalva

⁸⁶ SZABÓ Árpád Töhötöm 2002. *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 55-56.

⁸⁷ NAGY Mihály sz. 1948, Csekefalva.

⁸⁸ VADÁSZ Benedek sz. 1942, Csekefalva.

elvettek, és a földeken kívül nagyon kevés dolgot adtak vissza. *Amikor visszaadták a földeket, vásároltunk megmaradt vetőgépet, s boronát, s ilyen régi dolgokat, hogy induljunk el. Akkor ugye nem volt vegyszer, hogy levegyszerezzük⁸⁹ a kukoricaföldeket, búzaföldeket. A kukoricaföldeket is kapáltuk, (...).*⁹⁰ Egy másik interjúalany a következőképpen nyilatkozott az újrakezdésről: *„Akkor megint fogjál neki. Tudom, hogy vettünk, először kapagépet vettünk.”*⁹¹ Minden gépet be kellett szerezzenek, hogy minél hatékonyabban tudjanak dolgozni a gazdaságukban. A magánszemélyek gépiesedési folyamata a rendszerváltástól kezdődött, és még most is folyamatosan tart. A jelenben a föld megművelése, ideértve a gabonatermesztést és a szénakészítést is, egy, esetleg két ember munkaerejét igényli. Ezt nyilvánvalóan lehetővé teszi a domborzat is, hiszen szinte nincs olyan terület Csekefalván, amelyet nem lehetne géppel megművelni. A vizsgált településen minőségileg három típusú földterületet tartanak számon: első-, másod- és harmadosztályú földekről beszélhetünk. *„Elsőosztályú földek, igen, másodosztályú és harmadosztályú. Ami harmadosztályú az általában kaszálónak vannak, másodosztályban is még van olyan, ami felszántódik. Az elsőosztályúból azért nincs annyi, mert az benti föld.”*⁹² Ezzel szemben a gyimesi kutatásban bennvaló kaszálókat (a településhez közel, lakóhelyeken található) és kinnvaló kaszálókat (a hegyekben találhatóak leginkább meg) említene, amelyeket csak az különbözteti meg, hogy míg a bennvaló kaszálót trágyázzák, addig a kinnvalót nem.⁹³ Szántóföldeket leginkább a házak környékén, a síkterületeken tartanak, hiszen máshol nem engedik meg a domborzati adottságok a szántást, és a szántókba leginkább burgonyát ültetnek.⁹⁴

A földterületek méretei és formái is átalakultak Csekefalván, és bár nem olyan jelentős mértékben, mint a juhtartás és lótarás eseteiben, de megfigyelhető bizonyos mértékű változás. A mellékletben található 5. táblázat szemlélteti a csekefalvi földtulajdonok változásait. Az említett táblázat címe *A földterületek nagysága háztartásonként a vizsgált időszakban*, amely egyes családok földterületeinek összegét és azok változását mutatja be. Ahogyan a tehén-, ló-, és juhtartás eseteiben, itt is megfigyelhetőek az egyes családokban, háztartásokban történő változás. Az összehasonlítás alapjául két év szolgál, az 1995-ös és a 2023-as évek, melyek adatainak összehasonlítása megcáfolja azt az állítást, miszerint a földek nagymértékben

⁸⁹ Gyomírtó

⁹⁰ NAGY Mihály sz. 1948, Csekefalva.

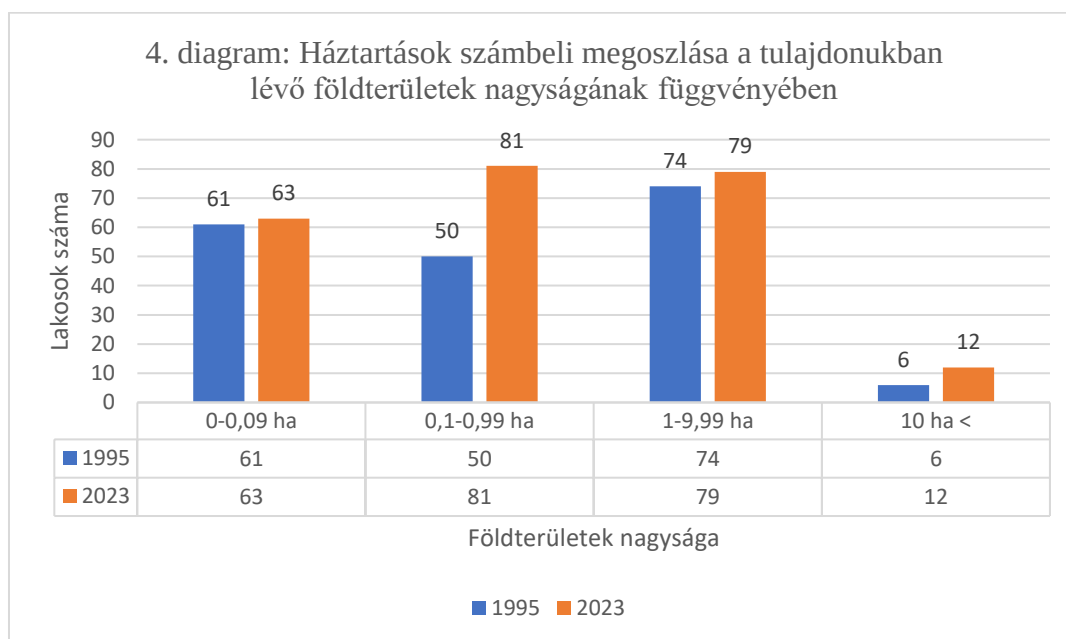
⁹¹ SIMÓ Erzsébet sz. 1955, Csekefalva.

⁹² BEDŐ László sz. 1987, Csekefalva.

⁹³ BABAI Dániel, MOLNÁR Ábel, MOLNÁR Zsolt 2014. *„Ahogy gondolja, úgy veszi hasznát” Hagyományos ökológiai tudás s gazdálkodás Gyimesekben*. Budapest, Vácrátót. MT A Bölcsészstudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet és MT A Ökológiai Kutatóközpont Ökológiai és Botanikai Intézet, 31.

⁹⁴ Uo.:70.

koncentráálódtak. A táblázatban látható adatokkal szemben az interjúalanyok arra hívták fel a figyelmet, hogy a földek közül többet is bérelnek, illetve a földeket úgy cserélik a gazdák egymás között, hogy egyes gazdák földterületei egyre nagyobb és összefüggő területet alkossanak. „Most pedig egy kicsit összebb hoztuk, megpróbáltuk. Most is vannak olyan földek, hogy kicsi parcellák, de van olyan, hogy mellette volt a másinak, s akkor odaadtam, s ő adott olyan helyt, ahol az enyém volt ott mellette, s így azért kicsit...”⁹⁵ A föld cserélgetésén kívül a bérbeadás is fontos szerepet játszik Csekefalván. „Aki lemondott, az a földeket kiadta, más dolgozik benne, mind ki vannak bérelve.”⁹⁶ Ez az információ arra enged következtetni, hogy a táblázatban szereplő adatok nem teljesen hitelesek a mezőgazdasági földművelés tekintetében, hiszen a plusz földbérléseket sajnos nem tartalmazza. Bedő László (1978) az édesapja birtokával együtt, a táblázat szerint 14,77 hektár földterülettel rendelkezik, az interjúban viszont a következőt nyilatkozta: „A családdal igen, s akkor most már a bérléssel tizenhét, tizennyolc hektár, ő... van húsz hektár (...).”⁹⁷ A 2023-as évben 129 olyan háztartást számolhatunk össze, amelyek nem voltak bejegyezve 1995-ben. Ezekből 80 olyan háztartás van, amelyet egyetlen családhoz sem lehetett kapcsolni. Ezzel szemben csak 88 olyan háztartás volt 1995-ben, amely napjainkra nem rendelkezik leszármazottakkal.

A 4. diagram a vizsgált években bejelentett háztartások számát tartalmazza a földterületek nagyságának függvényében, négy csoportra osztva. Mindkét évben hasonló számú

⁹⁵ BEDŐ László, sz. 1978, Csekefalva.

⁹⁶ ALBERT Csaba, sz. 1986, Csekefalva.

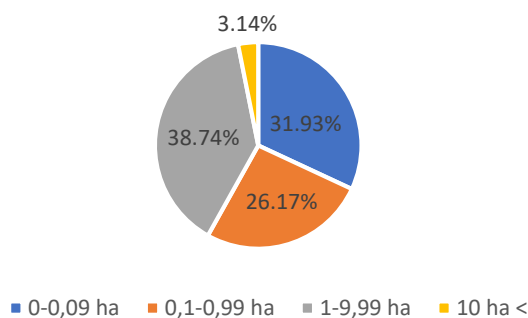
⁹⁷ BEDŐ László, sz. 1978, Csekefalva.

háztartás rendelkezik 0-0,09 hektár területtel, a 0,1-0,99 hektár közötti földterületeket 1995-ben 50 család birtokolja, ez a szám 2023-ban 81-re emelkedik. Az 1-9,99 hektár területű háztartások száma szintén megegyezik egymással a vizsgálat tárgyát képező két évben, a különbség szinte jelentéktelen. Ezzel szemben a 10 hektár fölötti birtokkal rendelkező tulajdonosok száma 2023-ra megduplázódott, ugyanis míg 1995-ben csak 6 háztartásban szerepelt 10 hektárnál nagyobb terület, addig 2023-ban 12 ilyen háztartást számolhatunk meg. Ahogyan az előbbieken említettem, a földterületek némiképp változnak a bérlesek által, hivatalosan ezek az adatok a helyesek, viszont ezek némiképp eltérhetnek a valóságban.

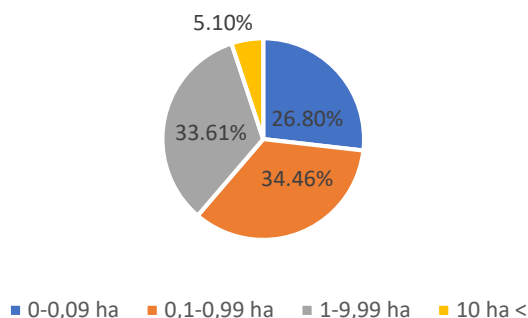
Földterületek nagysága	Háztartások aránya	
	1995	2023
0-0,09 ha	31,93%	26,80%
0,1-0,99 ha	26,17%	34,46%
1-9,99 ha	38,74%	33,61%
10 ha <	3,14%	5,10%

6. táblázat: Háztartások aránya a földterületek méretének függvényében (Saját szerkesztés a Szentábrahádi Polgármesteri Hivatal adatai alapján)

5. diagram: Háztartások aránya az általuk birtokolt földterületek nagyságának függvényében 1995-ben

6. diagram: Háztartások aránya az általuk birtokolt földterületek nagyságának függvényében 2023-ban

A százalékos adatok értelmezése előtt fontos megemlíteni, hogy az 1995-ös adatok szerint összesen 191 háztartás volt Csekefalván, a 2023-as adatok alapján pedig 235 háztartás van bejegyezve. A 6. táblázat és a hozzá kapcsolódó 5. és 6. diagram által százalékosan is megtekinthetjük, hogy Csekefalván pontosan milyen arányban oszlanak meg a bizonyos mennyiségű földekkel rendelkező háztartások. 1995-ben a háztartások 31,92%-a rendelkezett kevesebb, mint 0,01 hektár területtel, ez a szám 2023-ra lecsúszott 26,80%-ra. Az adatok alapján 1995-ben a háztartások 26,17%-nak több, mint 10 ár, illetve kevesebb, mint 1 hektár földterülete volt, és ez az arány 2023-ra 34,46%-ra emelkedett. Míg 1995-ben 1-9,99 hektár területet a családok 38,74%-a tartott fenn, addig 2023-ban csak 33,61%-a. A legkisebb csoportban a 10 hektárnál nagyobb földterülettel rendelkező háztartások vannak, ahol 1995-ben a családok 3,14%-a birtokol ekkora területet, 2023-ban pedig már 5,10%-a. A 0-0,09 hektáros területek fogyatkoztak meg a leginkább, a többi esetben emelkedést láthatunk.

VI. A mezőgazdasági eszközök változásai

A gazdasági korszakokat nem az különbözteti meg, hogy mit csinálunk, hanem inkább az, hogy milyen munkaeszközökkel csináljuk. A munkaeszközök fejlettsége meghatározza a termelés szintjét, a munka hatásfokát, a munkatechnikát, illetve a munkaszervezetet.⁹⁸ Varga Gyula állításából indulhatunk ki, amely azt állítja, hogy a különböző gazdasági korszakokat egymástól a technika különbözteti meg. Nincs ez másképp Csekefalva esetében sem, hiszen az elmúlt 30 évben gyökeresen megváltozott a gazdálkodás folyamata. Az előző fejezetekben tárgyalt változásokról, legyen szó akár az állattartás, vagy a földművelés változásairól, az kijelenthető, hogy mindnek a modern gépek és technikái állnak a háttérben. Varga Gyula gondolataival haladhatunk tovább, amely szerint a mezőgazdaságban a fejlettebb gépek iránti érdeklődés a kapitalizmus korára tehető, amelynek köszönhetően megnőtt az ártermelés, továbbá az ipari forradalom után az olcsó munkaerő felszívódott.⁹⁹ A szerző ezeket a jelenségeket nevezi meg a változás fő forrásának. A szilágysági kutatásról szóló tanulmányból az új eszközök bevezetésén és a kapitalizmus megjelenésén kívül olyan okokról tájékozódhatunk, amelyek a mezőgazdaságban történő változást idézték elő, mint például a

⁹⁸ VARGA Gyula 1965. A parasztgazdaság munkaeszközei. In.: Szabó István Szerk. *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914*. Budapest, Akadémia Kiadó, 267.

⁹⁹ VARGA Gyula 1965. A parasztgazdaság munkaeszközei. In.: Szabó István Szerk. *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914*. Budapest, Akadémia Kiadó, 267-268.

természet átalakulását, a feudális viszonyok felszámolását és az uralkodó rendszerek megjelenését.¹⁰⁰

Hagyományos gazdálkodásról és parasztságról az 1990-es évek után beszélni csak fenntartásokkal lehet, hiszen a gépi megmunkálás és a családok piacra utaltsága nem engedi meg a hagyományos gazdálkodás kifejezésének a használatát.¹⁰¹ Bár Csekefalván mondhatni hamar elkezdődött a gépiesedési folyamat, az azért elmondható, hogy nagyon sok olyan szegmense van a mezőgazdaságnak, ami a hagyományos jellemzőket viseli. A mezőgazdasági eszközök száma ugyan folyamatosan növekedik, ennek ellenére 10-15 évvel ezelőtt még nagyon kevés körkasza, bálázó volt a faluban, a szállastakarmányt még ömlesztve hordták haza, a zab, búza, árpa vetését kézzel végezték stb.

A csekefalvi kutatásban a hagyományos gazdálkodás munkaeszközeinek teljeskörű leírása nem tartozik az elsődleges célok közé, leginkább az eszközök változásait, fejlődéseit érdemes kiemelni és megnevezni. A változásokat az 1995-ös adatok segítségével lehet bemutatni, viszont az interjúknak köszönhetően megragadhatóak az eszközök 1940-1950-es évek utáni változásai is. A változások szinte minden esetben a munkaeszközök fejlődését mutatják, csupán egy olyan esetet lehet megnevezni, amikor a fejlődés hátrafele haladt, viszont erre bizonyítékkal szolgál a földek újraosztása és a kis parcellákkal való munka. Csekefalván már a kollektív gazdaság idejében is használtak mezőgazdasági gépeket, viszont ezek az idő folyamán folyamatosan fejlődtek és modernizálódtak. A kollektív gazdaságban már az 1960-as évek közepén megjelentek a permetező repülők: „’65-ben jelentek meg az első repülők ide. Akkor mentem ötödikbe, pont akkor mentünk le, s vártuk s néztük, hogy hogyan jön a repülő.”¹⁰² Nyilvánvaló, hogy ezek a gépek csak a nagyterületű földek gyomirtására volt alkalmas, illetve a rendszerváltás után ezek a gépek már nem voltak a gazdák szolgálatára. Az eszközök változása tehát nagymértékben jelen van a településen, viszont említésre méltó az a gazda, aki még most is a mezőgazdasági folyamatok nagy részét két lovával végzi el. Joó László, aki jelenleg 4,55 hektáron gazdálkodik, 6 szarvasmarhát, 5 juhot és 2 lovat tart, és mindössze egy kasszagépjé van, amellyel levágja a szálastakarmányát.

¹⁰⁰ SZABÓ Á. Töhötöm – MARKÓ Bálint – HARTEL Tibor 2017. Tradicionalitás és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben. *Magyar Kisebbség*. 22: 153.

¹⁰¹ SZABÓ Árpád Töhötöm 2009. *Kooperáló közösségek. Munkavégzés és kapcsolatok a falusi gazdálkodásban*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 69.

¹⁰² LÖRINCZI Gábor Attila sz. 1955, Csekefalva.

VI.1. Szarvasmarha-, ló- és traktorváltás

Az igavonás a mezőgazdálkodás, az állattartás egyik legfontosabb eleme, hisz anélkül nem lehetne megművelni a földeket, nem lehetne szántani, vetni, szénát hordani stb. Ahogyan az előző fejezetek is bizonyítják, a tehenet felváltotta a ló, a lovat a traktor. A csekefalvi adatközlőknek köszönhetően tudjuk, hogy a szarvasmarhákkal egészen a kollektív gazdaság megalakulásáig jártak, és dolgoztak: „*Hát hogyne, egész kollektívig, egész '60-ig.*”¹⁰³ A tehén lóra váltásáról az előző fejezetben már szó esett, itt leginkább a ló és a traktor váltását érdemes kiemelni. Az vitathatatlan, hogy a traktor lett az alapja az egész mezőgazdaságnak, míg a lovak szinte teljesen eltűntek a faluból. A következő idézetek arra szolgálnak, hogy a váltás idejét, illetve a váltás okait meghatározzák: „*Eleinte kézzel csináltuk, most, 2010 után gépesítettünk. (...) Akkor vettük a traktort, s gépeket, s akkor azután fogtunk neki.*”¹⁰⁴ „*Hát hányba volt? '98-ban (89) volt a forradalom, s akkor 10 évet, 2000-ig, s akkor vettük, 2000-be vettük meg a traktort is.*”¹⁰⁵ „*A traktort, állj meg te, mert eleinte a társasnál voltunk, s akkor ott dolgoztam a társasnál, s akkor a társas fölbomlott, s akkor aztán kimérték a földeket. S '95-ben vettem az első traktort.*”¹⁰⁶ A traktorok vásárlása tehát a rendszerváltás utáni években kezdődött el, amelynek köszönhetően elindult a gépiesedési folyamat, és jelenleg azok a mezőgazdasággal foglalkozó családok, akik nagyobb tételben dolgoznak, kizárólag traktorral végzik el a munkákat. „*Igen, s a lovakat aztán eladtuk, a pajtából mindent kipucoltunk, hát egy tehén maradt a pajtába, s akkor vettünk egy traktort. S akkor megint kezdjed előlről, traktor után megint minden kellett, tárcsa kellett, eke kellett, minden kellett.*”¹⁰⁷

Az interjúalanyok közléseiben a váltás pozitívumai mellett érződik, hogy ez nem volt egyszerű folyamat, hiszen ahhoz, hogy traktort tudjanak vásárolni, újra el kellett adjanak mindent, mintha ismét visszakerültek volna 1989-be. A traktorok megjelenésének negatív hatásaként tekinthető, hogy a mezőn dolgozó személyek, családok szinte teljesen eltűntek, most már csak traktor látható a határon: „*Aztán most már nagyot változott ugye a traktorokkal. Egy-egy traktort látsz a mezőn, s akkor teli volt a határ néppel.*”¹⁰⁸

A ló – traktor váltás problémájáról, illetve a hobbilovak kérdéséről tájékozódhatunk még Pál Norbert szakdolgozatából is, ahol megfogalmazza, hogy a teheneket a lovakkal váltották le,

¹⁰³ VADÁSZ Benedek sz. 1942, Csekefalva.

¹⁰⁴ ALBERT Csaba sz. 1986, Csekefalva.

¹⁰⁵ SIMÓ Erzsébet sz. 1955, Csekefalva.

¹⁰⁶ NAGY Mihály sz. 1948, Csekefalva.

¹⁰⁷ SIMÓ Erzsébet sz. 1955, Csekefalva.

¹⁰⁸ NAGY Árpád sz. 1942, Csekefalva.

majd a lovakat traktorokkal. Fontos kiemelni azt a kutatási eredményét, amely szerint 2005-ben tizenhét traktort írtak be, majd 2007-ben ismét tizenötöt a községben.¹⁰⁹

VI.2. Szénakészítésben használt eszközök változása

A kézi kaszálás folyamata teljesen eltűnt a faluban: „Nincs, én nem láttam mostanában. Ilyen kicsi kaszagéppel még elmennek, olyat láttam, de kézi kaszát nem. Esetleg a zöldet, ha hoz kicsi zöldet, akkor elmegy kézikaszával.”¹¹⁰ Kicsi kaszagéppel is már csak Joó László vágja a fűvet, mindenki más átállt a körkasza használatára. „Most is éppen körkaszát vettem, hogy nagyobbat kaszáljak. (...) Ne fél napot kaszáljak, hanem csak egy órát kaszáljak, mert az is, már lássuk a többiektől...”¹¹¹ Tehát a körkaszának is megvannak a maga előnyei, ami leginkább a munkafolyamat felgyorsulásában és a lekaszált terület nagyságában ragadható meg, miként a következő idézet is bizonyítja: „Jaj, hát persze, most elmegyünk, ugye a traktor lekaszálja, körkasza van, volt azelőtt az a másik kézi kasza, a körkasza levág... egy nap mennyit vág le? 2 hektárt. Mit, oda hány kaszás kéne? Hát mi a kollektívbe lekaszáltunk olyan 30 áracat.”¹¹²

Ugyanakkor a körkasza hátrányai is jelentkeznek, ugyanis az ezzel a módszerrel betakarított takarmány nem lehet jó minőségű, hiszen a körkasza hangyabolyokat, földet, mindent belekever a szálatakarmányba.¹¹³ „Az jobb volt, mert az jobban..., nem törött úgy össze, mint a bálázógéppel, mikor összebálázod.”¹¹⁴ A bálázógéppel a széna, de különösen a lucerna elveszíti a tápértékét, hiszen összetöri és leveri a leveleket róla. „Még annyit el tudok mondani, hogy ez a bizonyos Királyrét, amiről beszélgettünk, lucerna volt, apósom is szegény élt még. Na elmentünk, hogy szedjük, s úgy kellett, hogy ilyen villaheggyel föl, s akkor ilyen kicsi merekjéket¹¹⁵ kellett csinálni, s mikor az megvolt, akkor megszúrta, s vitted oda, kecskére föl kellett rakni.”¹¹⁶ A hagyományos gazdálkodásban a szénát, lucernát hosszabb ideig szárították forgatással, amelyet egy villa segítségével végeztek el, illetve a takaráshoz fel kellett gereblyélni a szénát a földről. Ebben a munkafolyamatban a villát egyből a bálázó váltotta fel, a gereblyét egyszer a lógereblye, majd a különböző szénasodró gépek. „A modernizálás, aztán

¹⁰⁹ Vö.: PÁL Norbert 2018. *A lovakkal kapcsolatos hagyományos tudások és a lótarítás háttérbe szorulása a Gagy mentén*. Szakdolgozat, BBTE, Kolozsvár, 67-72.

¹¹⁰ ALBERT Csaba sz. 1986, Csekefalva.

¹¹¹ BEDŐ László sz. 1987, Csekefalva.

¹¹² NAGY Árpád sz. 1942, Csekefalva.

¹¹³ SZABÓ Á. Töhötöm – MARKÓ Bálint – HARTEL Tibor 2017. Tradicionalitás és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben. *Magyar Kisebbség*. 22: 154.

¹¹⁴ ALBERT Csaba sz. 1986, Csekefalva.

¹¹⁵ Széna rakás

¹¹⁶ NAGY Mihály sz. 1948, Csekefalva.

később lett egy másik kaszagép, egy nagyobb, gyorsabb, csak ilyen benzines, négyütemű, azzal kaszáltunk. Aztán került ló után való gereblyegép, azt készítette apám. S aztán az maradt meg, mert ugyanúgy buglyáltunk, buglyából hordtuk haza. A szalmás gabonát később aztán már báláztattuk, mert eleinte azt is hazahordtuk ömlesztve, s aztán később már azzal...¹¹⁷ Tehát jól látható módon változtak a technikák, az eszközök ebben a folyamatban is. A bálázók közül a faluban először a kockabálázó jelent meg, majd azt követte a körbálázó. „Nem, nem, csak mind olyan nagy körbálák vannak.”¹¹⁸ Jelenleg a hordás folyamata is teljesen más, régen ömlesztve hordták, villával hányták fel a szekérre a szalastakarmányt, jelenleg a körbálákat a traktor rakodója helyezi fel az utánfutóra, és az is veszi le róla. „Akkor lett belőle munka ne félj. Most azért mégis könnyebb, mert elmegyünk, ahogy apud mondja, egy hektárt lekaszálnak, fölbálázzuk, lesz rajta öt, hat, tíz bála. Most megyek két remorkával, egyszerre behozok egy hektárt.”¹¹⁹

VI.3. A szántóföldeken használt eszközök változása

Napjainkban a föld megművelését is traktor segítségével végzi el a gazda, ellentétben azzal, amikor tehenekkel, lovakkal szántottak. 1995-ben mindössze 3 traktor volt a faluban. „Annakidején azt lóval vetettük a törökbúzá, gépkapáltunk, nem vegyszereztünk, kapával volt. A szántást azt megcsinálta, akinek volt traktorja.”¹²⁰ A hagyományos gazdálkodásban a gabona termesztésében is szinte minden folyamatot kézzel végeztek el. Nem voltak vegyszerek, melyek segítségével elkerülhető lehetett volna a kapálás, a kukoricát megkapálták, a kalászos növényeket pedig kigyomlálták. „Elein vót ilyen, hogy mondjám? Mint egy kapanyél, annak volt csinálva ilyen hegyes, úgy hívták, hogy gyomlálós.”¹²¹ Minden ilyen folyamatot felváltott a gyomirtó, a kézi munkálatokat pedig a gép. Beszélhetünk az aratásról is, ahol kézzel vágták le, és tehenekkel vagy lovakkal hazahordták s ott csépezték ki: „Aratás? Hát megért a búza, aztán jöttek napszámosok. Kalongyába¹²² vágta, úgy számolták, hogy mennyi kalongyát vágta. (...) Learatták a búzá, a gazda kalongyába rakta karóba rakta ügyese¹²³n, s két hétig kellett az száradjon, két hétig. Akkor kezdték hazahordani, hol asztagba, hol színbe behordták, s akkor

¹¹⁷ DEMETER Zoltán sz. 1982, Csekefalva.

¹¹⁸ SIMÓ Erzsébet sz. 1955, Csekefalva.

¹¹⁹ BEDŐ László sz. 1978, Csekefalva.

¹²⁰ ALBERT Csaba sz. 1986, Csekefalva.

¹²¹ LŐRINCZI Anna, sz. 1961, Csekefalva

¹²² A lekaszált és összekötött gabona.

¹²³ Az összekötött gabonaszárakból rakott magas halom.

jött a cséplős, s aztán rendesen megkezdtek a faluvégén.”¹²⁴ Jelenleg a kombájnnal a mezőn néhány óra alatt elvégzi ezt a hosszadalmas folyamatot, és csak a tiszta mag kerül haza. A kézzel történő kukoricaszedést is felváltotta a kombájnokkal való betakarítás. Lehetőségem volt megnézni egy olyan gépet is, amely a kukoricát az utánfutóról a helyére rakja. „Ha a gép nem tisztítja meg tökéletesen (a szedő), tisztítja is a hengerek, dobjuk bele a felvonóba s teszi a helyére, na ez azon az őszön az árát visszahozta, mert, amikor 10-12 valaki a remorkát körbe üli (...) egész nap azt nézed, s megfizeted!” Ebben az idézetben látható, hogy az emberi munkaerőt teljesen átvette a gépi, nincs szükség már napszámosra, amikor ilyen gépekkel rendelkeznek. A földek megtrágyázása is sokkal egyszerűbb, mint régen, amikor villával hányták fel és le, majd ugyancsak villával elterítették. Most géppel, traktorból megrakják az utánfutót, trágyaszórót, amely a mezőn el is szórja a trágyát: „Arra is van gép, fölrajkuk, lerakjuk, lehányja, lerakja, van olyan ganészóróval lehányod, fölraikom, géppel rakom föl, géppel, ezelőtt kézzel fölhánytuk, kézzel lehánytuk.”¹²⁵ Az állat vontatta faekéket és vasekéket is felváltotta a traktor után akasztható eke, hasonlóképpen megjelentek a kukoricavető gépek, amelyeket szintén állatok vontattak a hagyományos gazdálkodásban. A többi gabonát régen kézzel hintették el, ma már erre a célra is traktor után való vetőgép van elterjedve. A tárcsázást Csekefalván egyik interjúalanyom sem említette, valószínűleg csak a traktorok megjelenése után terjedt el, viszont hozzávetőlegesen két éve Csekefalván megjelent a talajmaró (frézer), amely kezdi felcserélni a tárcsát.

VI.4. Állattartásban használt eszközök változása

Elsősorban azt a gépet érdemes bemutatni, amely akár 60 darab borjúnak is táplálékot képes adni, amely tejpor és a víz keveréke, és a borjúk csak megadott mennyiségű ételt kapnak, megadott időközönként. A borjúkba egy-egy chip van helyezve, melynek köszönhetően a gép tudja, hogy mikor és mennyi élelmet kell adni az állatoknak. „Nem tej! Veszem a tejport, a tejpor belé van téve, a víz rá van kötve, 60 darab borjút tud elrendezni, az megvan, hogy naponta egynek ad nyolc liter tejet, többet nem ad, mert chip van a nyakán. Hiába áll be, mert úgyse ad, most evett, ki van számolva, hogy három, négy óra múlva kap, azelőtt hiába áll be úgyse kap.”¹²⁶ Csekefalván több gazdaságban is önitatórendszer van felszerelve az állatoknak, melynek köszönhetően nem kell a szarvasmarhákat minden nap kétszer kiengedni itatni, hanem

¹²⁴ VADÁSZ Áron sz. 1914, Csekefalva.

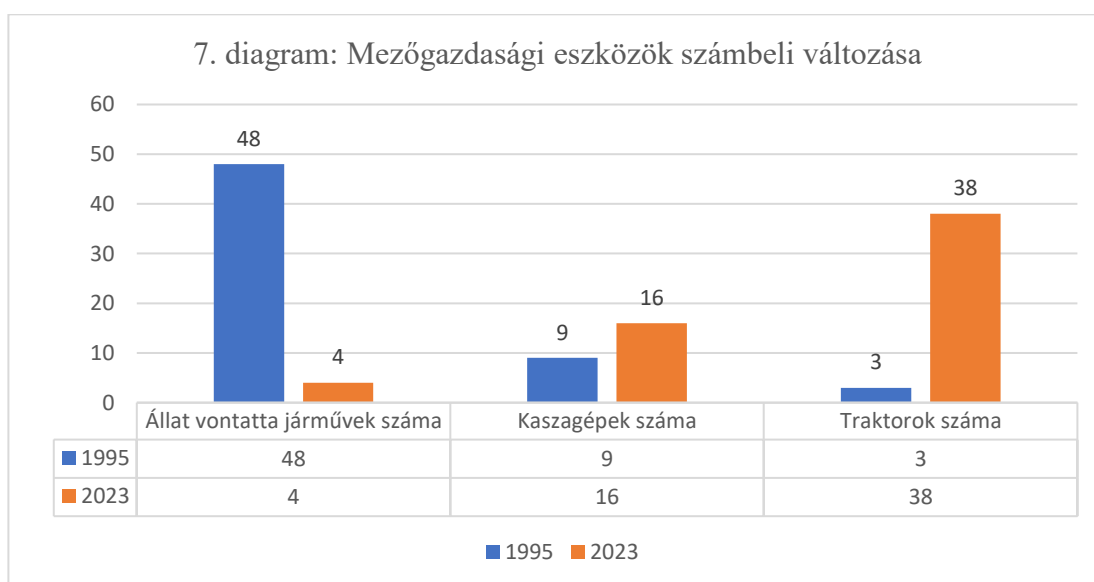
¹²⁵ ALBERT Csaba sz. 1986, Csekefalva.

¹²⁶ BEDŐ László sz. 1978, Csekefalva.

saját maguk akkor isznak, amikor szükségük van rá. A fejőstehenek etetésének automatizálása még nem történt meg a településen, viszont ezzel a fejlődési irammal hamar megérkezik ez a technikai újítás is.

Továbbá a kézi fejest felváltotta a gépi fejes, amely sokkal gyorsabban megfeji a teheneket, egyszerre akár több állatot is képes megfejni. „Mi 2005 óta ejsze. Akkor vettük meg az első fejőgépet, 2005-ben.”¹²⁷ A fejőgéppel történő fejes bár hamarabb történik és tisztább, mint a hagyományos kézi fejes, ugyanakkor a géppel történő fejesnek is megvan a hátránya: a gép tisztántartásának elmulasztása esetén a tej megsavanyodhat.

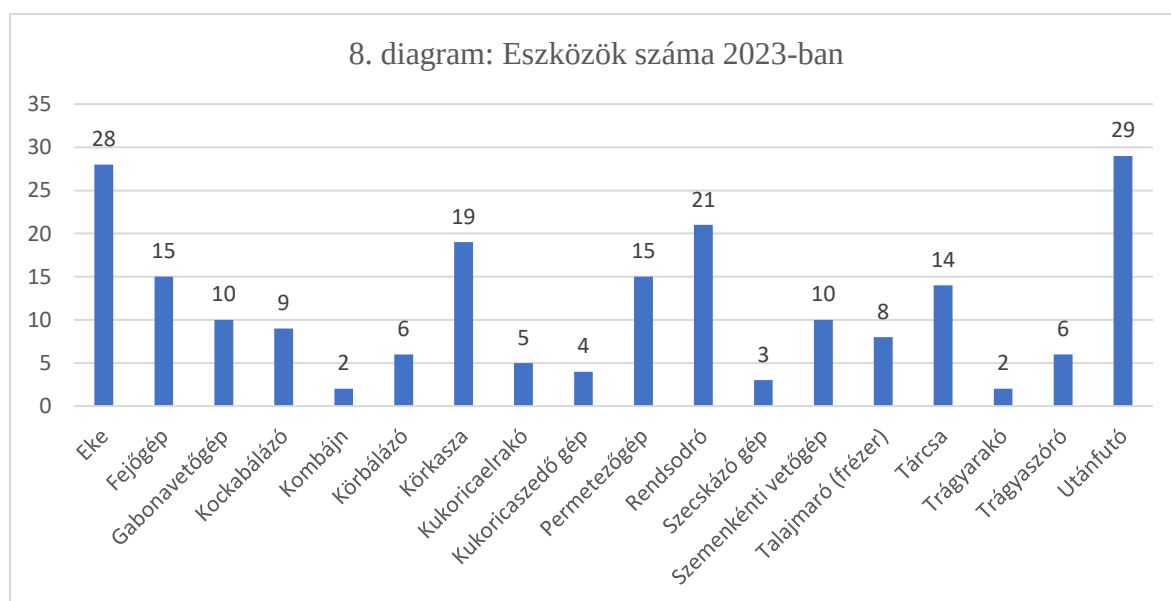
A modernizációval érkező gépek nagymértékben elterjedtek Csekefalván is, amely a mellékletben szereplő *A mindkét korszakban használatban lévő mezőgazdasági eszközök* című 7. táblázat segítségével igazolható. A táblázat az 1995-ös, illetve a 2023-as adatokat mutatja be, amelyek arra vonatkoznak, hogy a faluban milyen mennyiségben voltak és vannak traktorok, kaszagépek, illetve állattal vontatott járművek. A 2023-as év mezőgazdasági gépeire vonatkozó adatait a családtagjaim segítségével írtam össze. E táblázat is hasonlóképpen épül fel, mint az előzőek, mutatja a családok tulajdonában lévő eszközök számának változását. Mindössze három olyan háztartás van jelenleg, akiket nem lehetett csekefalvi felmenőkhöz kapcsolni. 32 olyan háztartás van bejelentve, akiknek 1995-ben volt valamilyen eszközük a három felsorolt közül, de jelenleg semmi nincs belőle. Megfigyelhetünk olyan családokat, ahol 3-4 traktor is van, viszont többségük csak 1-1 traktossal végzi el a mezőgazdasági munkákat.

¹²⁷ ALBERT Csaba sz. 1986, Csekefalva.

A 7. diagram nagyon szépen kimutatja azt a jelenséget, miszerint a traktorok száma 1995-ben mindössze három volt, az állattal vontatott járművek száma viszont 38. Ezzel szemben a 2023-as adatok pont a fordítottját mutatják, hiszen az állattal vontatott járművek száma, lecsökkent 4 darabra, a traktorok száma pedig 48-ra kúszott fel, ami szinte hihetetlen egy ilyen kis településen. Akár ez is bizonyíthatja, hogy a traktorok teljesen átvették a mezőgazdaságban az igavonás szerepét, és egy kulcsfontosságú, elengedhetetlen eszközzé minősültek. A kaszagépekkel kapcsolatosan mások az arányok, ugyanis 1995-ben összesen 9 kaszagép volt Csekefalván, jelenleg pedig 16 darab van. A kaszagépek helyét is átvették a körkaszák, amelyek nagyobb hatékonysággal képesek működni. Jelenleg a kaszagépeket csak abban az esetben használják az emberek, ha nem tudják traktorral megközelíteni a kaszálót.

A következő eszközök nem léteztek Csekefalván az 1990-es években, ezért a melléklet 8. és 9. táblázatában megismerhető összesítés csak a jelen mezőgazdasági eszközeiről árulkodik, és arról, hogy hatalmas fejlődésen ment át a mezőgazdaság az utóbbi években.

A 8. diagram arról árulkodik, hogy a faluban jelenleg milyen számban vannak különböző mezőgazdasági gépek. A település háztartásaiban jelenleg 48 traktor van, ebből a gépből van a legtöbb, majd ezt követi az utánfutó, melyből 29 számlálható. Nagyobb számban megtalálhatóak az ekék, rendsodrók, körkaszák, fejőgépek, permetezőgépek, tárcsák, kisebb számban pedig a vetőgépek, a kombájnok, bálázók, szecskagépek, trágya mozgatására alkalmas gépek, és a talajmarók.

VII. Összegzés

A fentiekben bemutatott változások arra engednek következtetni, hogy a hagyományos gazdaságok fokozatosan átalakulnak, és modern, farmszerű gazdaságokban koncentrálódnak. A változás a rendszerváltás utáni években kezdődött el, és még a jelenben sem tejesedett ki egészen. Az új technológiák, eszközök, módszerek olyan lehetőséget adnak a gazdák kezébe, amelynek köszönhetően fel tudják venni a versenyt a kapitalista piacgazdasággal.

Bár nem lehet teljesen különválasztani a mezőgazdasági folyamatokat, elmondható, hogy a bemutatott változások közül a legjelentősebb az állattartásban és az eszközváltásban mutatható ki. Bármelyik állat tartását vizsgáljuk, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a településen drasztikusan lecsökkent azon háztartások száma, amelyek foglalkoznak ezzel a tevékenységgel. Az állatok számát tekintve a legjelentősebb változást a lótartásban figyelhetjük meg, hiszen csak néhány egyedet számolhatunk meg a faluban, azoknak a lovaknak is fele csak kedvtelésből van tartva. Ezzel szemben érdekesen alakult a tehenek száma, hiszen a háztartásokhoz viszonyítva megnövekedett az állomány nagysága. A juhtartásról egyelőre csak azért lehet elmondani, hogy stagnál az utóbbi évekhez képest, mert van egy gazda, aki több mint 100 juhot tart, ez pedig megemeli az arányokat.

Az eszközváltás jelentősége sem elhanyagolható, hiszen a mezőgazdaság összes szegmense ennek köszönhetően változott meg. A szénakészítés eszközeitől kezdve a fölművelés eszközeiig minden megújult. Gondolhatunk a szénasodróra, vagy a bálázóra is, viszont a változás elindítását a traktorok megjelenése eredményezte. A gépek megjelenése nem csak a mezei munkákat tudta átalakítani, hanem az állattartásban is rendkívüli nyomot hagyott, különböző automatizált eszközökkel az állatok maguktól esznek, isznak. A villanypásztornak köszönhetően a hagyományos gazdálkodásban ismert pásztor fogalma és jelentősége is háttérbe szorult.

Továbbá érdekes megfigyelés az, hogy az összterületek számán és méretén nem látszik olyan nagy változás, mint, ahogyan feltételeztem a kutatás elején. A hivatalosan bejelentett földek nem mutatnak jelentős koncentrálódást, csak néhány gazda esetében látszik némi bővülés, de ezek a földek sem haladják meg sok esetben a 20 hektárt. Ez értelmezésemben azt jelenti, hogy a földektől nem váltak meg a csekefalvi háztartások, bár nem dolgozzák meg saját maguk, de kiadják azoknak a gazdáknak, akik ezzel foglalkoznak. Amennyiben a Csekefalváról készült műholdas képet megnézzük a Google Maps alkalmazásban, láthatjuk, hogy a földek jelenleg is kis parcellákból tevődnek össze.

Az új eszközöknek köszönhetően elérkeztünk egy olyan állapotba, ahol az ember és természet kapcsolata szinte teljesen megszűnni látszik, ahol az emberi munkát elvégzik a gépek, és mindemellett az ember–ember közötti szociális kapcsolatokra nézve is negatív hatással van a modern gazdálkodás. Ugyanakkor a pozitívumait sem érdemes elfelejteni, hiszen ezzel a modernitással a hagyományos gazdálkodás is ki tud lépni a maga korlátjai mögül.

VIII. Irodalomjegyzék

BABAI Dániel, MOLNÁR Ábel, MOLNÁR Zsolt

2014. „*Ahogy gondolja, úgy veszi hasznát*” *Hagyományos ökológiai tudás s gazdálkodás Gyimesekben.* Budapest, Vácrátót. MT A Bölcsészstudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet és MT A Ökológiai Kutatóközpont Ökológiai és Botanikai Intézet.

CZUCZOR Gergely – Fogarasi János

1865. *A magyar nyelv szótára, III. kötet*, Pest, Emich Gusztáv Magyar Akadémiai nyomdásznál, 1521.

DR. MOLNÁR ISTVÁN

1995. Adalékok a székelykeresztúri egyházkör eklézsiáinak ismertetéséhez. *Keresztény Magvető* 101: 46-56.

FÉL Edit

1991. A saját kultúrájában kutató etnológus. *Ethnographia* 102: 1-8.

FÉL Edit – HOFER Tamás

1997. *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban.* Budapest, Balassi Kiadó.

Müllner András

2006. Pláton beteg volt (Inzert korunk techno-optimizmusának sorai közé). *Jelenkor. Irodalmi és művészeti folyóirat.* 45: 525-531.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

2001. Juhtartás In: PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk. *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás.* Budapest, Akadémia Kiadó.

2001. Lótarás In: PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk. *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás.* Budapest, Akadémia Kiadó.

2001. Szarvasmarhatartás. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk. *Magyar néprajz. II. Gazdálkodás.* Budapest, Akadémia Kiadó.

Pál Norbert

2018. *A lovakkal kapcsolatos hagyományos tudások és a lótarás háttérbe szorulása a Gagy mentén.* Szakdolgozat, BBTE, Kolozsvár.

SZABÓ Árpád Tőhötöm

2002. Közösség és intézmény, Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.

2009. *Kooperáló közösségek. Munkavégzés és kapcsolatok a falusi gazdálkodásban.* Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
2014. Versengés és együttműködés, piac és közösség: gazdasági vállalkozás, történelem, etnicitás és helyi kultúra viszonya egy székelyföldi tejszövetkezet példáján. *Magyar Kisebbség* 19: 103-129
2017. A föld társadalmi jelentései. Globális kontextusok és helyi perspektívák. In.: JAKAB Albert Zsolt, VAJDA András szerk. *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére.* Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Kriza János Néprajzi Társaság.
- SZABÓ Á. Tőhötöm – MARKÓ Bálint – HARTEL Tibor
2017. Tradicionalitás és modernitás: a tájhasználat és a mezőgazdasági termelés átalakuló feltételei egy erdélyi térségben. *Magyar Kisebbség.* 22: 115-223.
- SZABÓ KÁROLY szerk.
1876. *Székely oklevéltár. 2. kötet. 1520–1571.* Kolozsvártt, kiadta: A Magyar Történelmi Társulat kolozsvári bizottsága.
- VARGA Gyula
1965. A parasztgazdaság munkaeszközei. In.: Szabó István Szerk. *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914.* Budapest, Akadémia Kiadó.

Internetes hivatkozások

Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852-2011. VARGA E. ÁRPÁD 2002-től kiegészített adatsorai:
<https://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=felekezeti&id=606> 2023. 04. 28.

Források

Registrul Agricol, nr. V/1, 1992-1996. Comuna Avrămești.

[Szarvasmarhák száma 2023-ban a helyi állatorvosi rendelő adatai alapján.]

[Lovak száma 2023-ban a helyi állatorvosi rendelő adatai alapján.]

[Juhok száma 2023-ban a helyi állatorvosi rendelő adatai alapján.]

[Háztartásonként birtokolt földterületek 2023-ban a Szentábrahádi Polgármesteri Hivatal adatai alapján.]

[A tej mennyiségi változása 2013 és 2023 között a székelykeresztúri tejfeldolgozó üzem adatai alapján.]